

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN UND KÜNSTE
VON BOSNIEN-HERZEGOWINA

GODIŠNJAK JAHRBUCH

Centar za balkanološka ispitivanja
Zentrum für Balkanforschungen
KNJIGA / BAND 50

Urednik / Herausgeber
Blagoje Govedarica

Redakcija / Redaktion
Aladin Husić, Dževad Juzbašić, Igor Manzura,
Ante Milošević, Lejla Nakaš, Aiša Softić

SARAJEVO 2021

Sadržaj / Inhaltsverzeichnis

Povodom jubilarnog 50. broja Anlässlich des Jubiläumsbandes Nr. 50	5
---	---

Članci / Aufsätze

<i>Mario Gavranović, Ikbal Cogo, Edin Bujak, Irene M. Petschko</i> Nova istraživanja lokaliteta brončanog i željeznog doba na području Zenice The new investigations of the Bronze and Iron Age sites in the Zenica area	7
<i>Biba Teržan</i> Female costume from the Early Iron Age period at Glasinac in the heart of Western Balkans Ženska nošnja ranog željeznog doba na Glasincu	43
<i>Darko Periša</i> Antička figurina iz Suhače kod Livna u kontekstu delmatske religije Classical antiquity figurine from Suhača nearby Livno in context of Delmatae religion.....	67
<i>Adisa Lepić</i> Paragnatida kacige tipa Baldeinheim sa Gradine u Biograda kod Širokog Brijega Paragnatide helmet of the Baldeinheim type from Gradina in Biogradi near Široki Brijeg....	81
<i>Ante Milošević</i> Traces of the early Slavs in the region of Mostar Tragovi ranih Slavena u okolini Mostara.....	93
<i>Zijad Halilović, Azra Delalić</i> Srednjovjekovni kameni spomenici u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine Medieval stone monuments in the National Museum of Bosnia and Herzegovina.....	107
<i>Esad Kurtović</i> Trebinjska vlastela Dragančevići I signori di Trebinje Dragančević.....	135
<i>Almir Olovčić, Aida Jotanović, Almira Kevilj-Olovčić, Amra Veispahić</i> ED-XRF analysis of silver and gold jewelry found in Medieval necropolis Crkvina, Donja Zgošća (Kakanj municipality), BiH ED-XRF analiza srebrenog i zlatnog nakita pronađenog u srednjovjekovnoj nekropoli Crkvina, Donja Zgošća (Općina Kakanj), Bosna i Hercegovina	149

<i>Aleksandar Jašarević, Jelena Bulatović, Jelena Jovanović</i> Archaeological and Bioarchaeological Evidence from the Ottoman period Bosnia: The Case Study of Doboj-Čaršija Arheološka i bioarheološka svjedočanstva iz otomanskog perioda u Bosni na primjeru nalazišta Doboj – Čaršija.....	159
---	-----

<i>Marko Rimac</i> O porijeklu zemljišne razdiobe sela Gornji Rujani (Retrogradna i metrološka analiza austro-ugarskog katastra) About the Origin of Land Division in Gornji Rujani (The Reverse and Merological Analysis of the Austro-Hungarian Cadastre).....	187
--	-----

<i>Sabina Vejzagić</i> Bibliografija časopisa Godišnjak/Jahrbuch (41–50) – uz obilježavanje 50. broja Bibliography of Godišnjak (41–50) – Celebrating the publication of the 50 th volume.....	215
---	-----

Kritike i prikazi / Besprechungen

Feda Milivojević, <i>Cezarov Ilirik</i> , Hrvatski institut za povijest u Zagrebu - Filozofski fakultet u Rijeci, 2021, 350 str. (Amra Šaćić Beća).....	229
Tomislav BILIĆ, <i>Coins of the Roman Republic in the Archaeological Museum in Zagreb</i> , Musei Archaeologici Zagrabiensis Catalogi et Monographiae XIII, Zagreb 2015, 540 pages. (Darko Periša).....	232

Hronika / Chronik

Izvještaj o radu Centra za balkanološka ispitivanja u 2021. godini	237
--	-----

Adrese autora / Autorenadressen	239
---------------------------------------	-----

Uputstva / Richtlinien / Guidelines	
Uputstva za pripremu materijala za Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH.....	241
Richtlinien zur Veröffentlichung im Jahrbuch des Zentrum für Balkanforschungen der AWBH....	243
Guidelines for the article preparation for Godišnjak CBI ANUBiH.....	245

O porijeklu zemljišne razdiobe sela Gornji Rujani (Retrogradna i metrološka analiza austro-ugarskog katastra)

Marko Rimac
(Split)

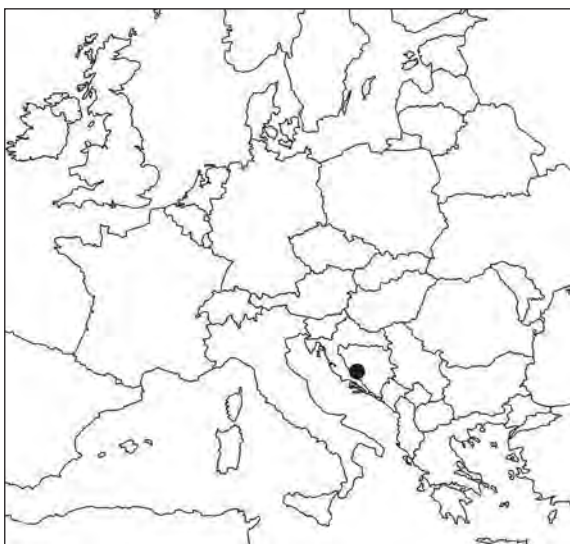
Abstract: This article is written on the basis of a reverse analysis of the Austro-Hungarian land survey for the cadastral community of Rujani in Livanjsko polje from 1883. The size of cultivable land in the hands of individual owners and tenants is determined on the basis of cadastral maps and parcel registers. According to the analysis of the location of parcels that compose such owners (*aga's*) shares and (serf) possessions cohesive ownership-possession complexes are derived. Such ownership-possession complexes are compared with the hypothesis that the village of Gornji Rujani has preserved the land division from the early Ottoman and pre-Ottoman, even early medieval, period. Such land divisions, of the *Gewannflur* (i. e. Common field) and *Langstreifenflur* type that is determined in Gornji Rujani, are met in the areas in Europe influenced by Carolingian and post-Carolingian colonization. It is concluded that such type of land division is based on social-economic development of early medieval Croatia when villages comprised of calibrated villain or serf crofts (*ždrijeb* in Croatian) emerge after the collapse of the manorial system. They are mostly well known from the sources from the area of Zadar and Šibenik (*ždrijeb* sized 30 and 32 *gonjajs* of Zadar i.e. Croatian or Slavic *gonjaj*) and the results of the metrological analysis of the land division of Gornji Rujani point to the possibility that the rules of land division from that areas were widespread on the area possibly matching the spatial coverage of the early medieval Croatia engulfed by Carolingian expansion.

Keywords: Gornji Rujani, retrograde cadastre analysis, land distribution/field system, *Langstreifenflur*, *Gewannflur*, *baština* i.e. virgate, infield, ancient surface units of measurement, dunum, jerib, gonjaj, Austro-Hungarian cadastre, defter and court economy i.e. *curtis*

O problematici zemljišne razdiobe već smo pisali na drugome mjestu, raščlanivši podatke mletačkog katastra iz 1705. godine za selo Vojnić (s Rakićanima) u Cetinskoj krajini.¹ Dobiveni rezultati ukazivali su na visok stupanj kontinuiteta naseljenosti stanovništva i očuvanosti starijeg načina zemljišne razdiobe iz osmanskog razdoblja. Spomenuta rasprava aktualizirala je proučavanje fenomena „otvorenih polja“ (*open field*) u Hrvatskoj pokazavši da je nužno daljnje proučavanje tog zanemarenog pitanja iz historiografskog, geografskog i arheološkog očista, jer je takav način zemljišne radiobe bio dominantan na širem dinarskom području. Njihovo daljnje proučavanje tim je više potrebno zbog toga što smo pitanje rasprostranjenosti te pojave, njezine varijacije i vrijeme nastanka ostavili tada posve postrani.

U ovom radu ćemo, najprije, prikazati rezultate relevantnih europskih istraživanja zemljišnih razdioba, te na temelju njih odrediti model za analizu odabranog naselja u Bosni i Hercegovini. Naš model počiva na istraživanjima njemačke historiografije koja je primjenom retrogradne analize katastra i njegove metrološke raščlambe došla do značajnih zaključaka o povijesti krajolika. Kao polaznu hipotezu uzimamo mogućnost da je zemljišna razdioba sela Gornji Rujani na Livanjskom polju, kako je zabilježena u austro-ugarskom katastru BiH iz 1880-ih, bila odraz evolucije krajolika započete još u srednjem vijeku. Hipoteza počiva na spomenima mjernih jedinica za površinu u defterima Kliškog sandžaka koje pokazuju istovjetnost sa srednjovjekovnim mjernim jedinicama za površinu upotrebljavanima na širem zadarskom i šibenskom području. Ako je to bilo točno onda su baštine

¹ Rimac 2014b.

Položaj sela Gornji Rujani
u današnjim europskim granicama

koje se spominju u defterima imale točno veličinu određenu običajima i mjerničkim praksama srednjovjekovnog hrvatskog društva. Kroz raščlambu podataka zabilježenih u spomenutom austro-ugarskom katastru provjeriti će se ta hipoteza. Na temelju tih rezultata otvoriti će se važna pitanja o izvoristima i načinu evolucije krajolika Gornjih Rujana² u srednjem i novom vijeku.

Zemljišna razdioba u britanskoj i njemačkoj istraživačkoj tradiciji

Zapadnoeuropske istraživačke tradicije unutar različitih znanstvenih disciplina odavno su usvojile pojmove kao što su *open field*³ i *enclosure*. Pritome su nastale poddiscipline posvećene krajoliku: historijska geografija, arheologija krajolika i povijest krajolika. U Hrvatskoj su te tendencije imale vrlo slab odjek pa je i pojamovni aparat vrlo nerazvijen, a povijesni fenomeni se proučavaju iz uske perspektive. Nešto je bolja, iako ne i zadovoljavajuća, situacija jedino u arheologiji koja se ubrzano modernizirala u posljednjih četvrt stoljeća primjenom novih tehnologija i metodologije. Za naša istraživanja, osim uvida

u katastre kao povijesna vrela, najplodonosniji nam je bio uvid u radove britanske i njemačke historiografije, povijesne geografije i arheologije. Zbog prostorne blizine iznimno su važna slovenska⁴ i mađarska⁵ iskustva, a iznimno su plodna francuska⁶ i skandinavska istraživanja. No, čak, i iz nužno ograničenih uvida u tako široko istraživačko i prostorno područje postala je evidentna potreba promatranja tih fenomena ne samo u euro-mediteranskom kontekstu,⁷ nego čak i u kontekstu povijesti poljoprivrede na svjetskoj razini.⁸

Među najvažnijim istraživačkim pitanjima britanske historiografije, arheologije i geografije do danas su ostala pitanja porijekla fenomena zvanih *open field* i *enclosure*. Oni su bili poznati pod tim imenom i prije njihova ulaska u znanstvenu terminologiju tijekom 19. stoljeća, a popularnosti rasprava o njima doprinijele su prosvjetiteljske rasprave tijekom poljoprivredne revolucije 18. stoljeća. Prednosti individualnog gospodarenja zemljištem putem ograđivanja čestica (*enclosure*), čime su se one izdvajale iz komunalnog režima obrade i ispaše stoke, bile su očigledne čak i običnim seljacima. Stoga je došlo do pojave stihijskog procesa ograđivanja u gusto naseljenim regijama čak i prije pojave svijesti o većoj produktivnosti takvog načina gospodarenjem zemljišta. To je kao posljedicu imalo pojavu fosiliziranih krajolika u kojima se nakon ograđivanja ograde prepoznaju kao višestoljetni prežici nekadašnjih zemljišnih razdioba. U 16. stoljeću, za vrijeme dinastije Tudora, ograđivanje dobiva sasvim novu dimenziju okrupnjavanja zemljišta uslijed konjunktura cijena vune koje su uzgoj stoke učinile znatno isplativijim od uzgoja žitarica. Brojna su sela tada u potpunosti iseljena radi stvaranja većih pašnjaka za uzgoj lukrativnih stada ovaca. Tako napuštena sela, prepuštena su postupnom zaboravu, te ih je postupno progutala vegetacija učinivši ih prvorazrednim arheološkim lokacijama. Treći oblik ograđivanja uzeo je maha u 18. i osobito 19. stoljeću. Bio je to proces okrupnjavanja zemljišnih parcela praćen njihovim ograđivanjem i prelaskom na individualni režim obrađivanja u kojem su postojeća

² O selima Donji i Gornji Rujani ne postoji opsežnija literatura. Postoje dvije amaterske monografije Pera Džaje (Džaja 1998; Džaja 2000), a pod našim mentorstvom na Filozofskom fakultetu u Splitu obranjen je i jedan završni rad (Petric 2019).

³ Rennes 2010.

⁴ Ilešić 1950, Pleterski 2013.

⁵ Belényesi 1965, Lasowski 1999 i Belenyessy Sarosi 2013.

⁶ Bloch 1970.

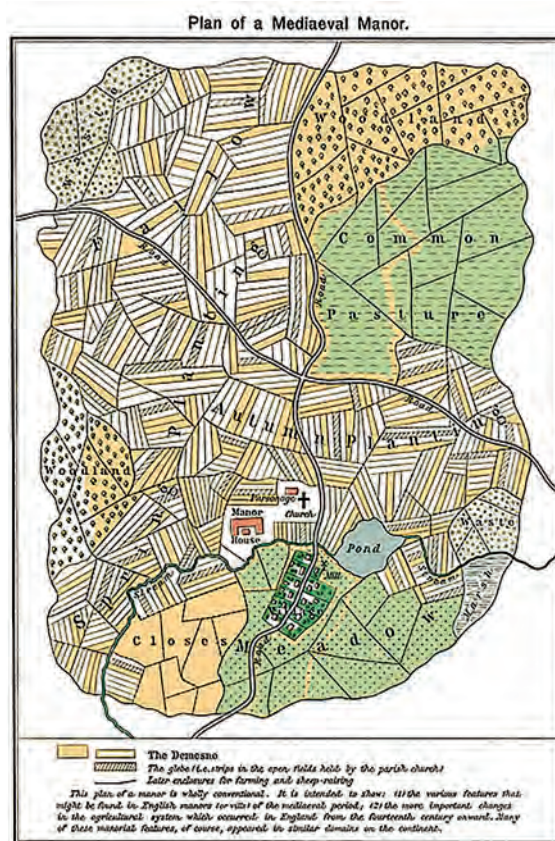
⁷ Renes 2010.

⁸ Bratanić 1954, Bratanić 1939 i Hadricourt & Delamarre 1986.

sela i njihova polja poprimila novi izgled. Isprva je taj proces čuvao nekadašnji raspored većih zemljišnih cjelina ograničivši se na brisanje granica između pojedinih parcela, čime se djelomično zadržavao izgled dotadašnje zemljišne razdiobe. Kasnije, a osobito u 19. stoljeću, prilikom ograđivanja stvarala se potpuno nova zemljišna razdioba koja ne bi zadržala čak ni dotadašnju mrežu puteva. Nastali su tako potpuno izmijenjeni planski krajolici (u Hrvatskoj su planski krajolici nastali u Slavoniji i Srijemu na prijelazu 18. u 19. stoljeće; taj je proces u regionalnim historiografijama poznat kao ušoravanje sela).

Zasvjedočenost procesa i pokreta ograđivanja u povijesnim izvorima i izgledu krajolika omogućila je da se ta povijesna pojava istraži bez velikih špekulativnih hipoteza. Druga važna komponenta britanskih povijesnih krajolika je *open field*. Taj pleonazam označava specifičan način upravljanja obradivim zemljištem bez ograđivanja pojedinih čestica, tako da se čuva mogućnost slobodnog prolaza. Njegov nastanak tradicionalno se vezuje uz germanska plemena koja su prema Tacitovu opisu zajednički gospodarila plemenskom zemljom. S raspadom Rimskog Carstva takav se način gospodarenja zemljištem raširio Europom spajajući se sa sistemom antičkih *villa rustica*. Jedan od prvih istraživača Eric Seebohm opisao je *open field* kao školjku unutar koje se razvijao feudalizam.⁹ I danas je u britanskoj istraživačkoj tradiciji, usprkos razgranatosti kasnijih pogleda,¹⁰ ostalo važno pitanje je li *open field* nastao kao inovacija slobodnih germanskih plemena (tradicionalistički pogled) ili kao inovacija feudalnog sistema u nastajanju (suvremene tendencije).

Ideja da je nastanak zemljišnih razdioba posljedica rasporeda pojedinih etničkih grupa potekla je pak iz njemačke povijesne geografije 19. stoljeća. Utjecajni njemački znanstvenik August Meitzen¹² smatrao je da su određeni oblici zemljišne razdiobe bili slika i prilika izvornih zemljišnih razdioba iz srednjovjekovnog tj. germanskog razdoblja. Uslijedilo je bjesomučno

PRILOG 1 – klasični historijsko-geografski prikaz srednjovjekovnog vlastelinstva s prikazom tropoljnog sistema u otvorenoj ili zajedničkoj zemljišnoj razdiobi tzv. *open/common field*¹¹

utvrđivanje tipova naselja i njihovih zemljišnih razdioba diljem prostora gdje su živjeli Nijemci, a rezultati su uglavnom bili nepotcajni za alternativna tumačenja i iscrpljivali su se na raspravi oko geomorfologije.¹³ Određeni zemljišni oblici, među kojima tzv. *Esch* i *Langstreifenflur* smatrani su drevnim tipično germanskim načinima upotrebe zemljišta. Danas je taj način objašnjenja napušten osobito nakon njegove zloupotrebe od strane nacističke ideologije. Produktivna njemačka historijska geografija nastavila je otada svoj razvoj nesputana etničkim premisama. Istraživanja brojnih autora, od kojih smo najviše konzultirali Aneliese Krenzlin¹⁴ i Hansa-Jürgena

⁹ Seebohm 1883.

¹⁰ Za naša istraživanja osobito su važni pogledi Thirsk 1964, Oosthuizen 2005, Oosthuizen 2007, Rippon 2009.

¹¹ 11 https://en.wikipedia.org/wiki/Open-field_system#/media/File:Plan_mediaeval_manor.jpg; zadnji put pristupljeno 14. studenog 2021. Prema Shepard 1911.

¹² Meitzen 1895.

¹³ U susjednoj Sloveniji takvo je istraživanje proveo Ilešić i osim što je uvrđio kojem tipu zemljišne razdiobe pripadaju pojedina slovenska naselja gotovo da nije dao ni osnovno tumačenje kada nastaju i odakle potječu modeli po kojem nastaju, odnosno koje bi im bile europske analogije. Usporedi: Ilešić 1950.

¹⁴ Krenzlin 1983.

Nitza,¹⁵ usmjerila su se na pronalaženje izvornog sustava zemljišne razdiobe koji je prethodio nastanku *Gewannflur*-a, odnosno na proučavanje najstarijih planskih krajolika u središnjoj i zapadnoj Njemačkoj.

Krenzlin je metodom retrogradne raščlambe katastra (*Rückschreibungsmethode*) dokazala da *Gewannflur*, tj. zemljišna razdioba na raznosmjerne krake trake, nije bio izvorni oblik podjele zemljišta nego mu je prethodila razdioba na blokove ili široke trake tzv. *Blockflur* i *Breitstreifenflur*. Tijekom vremena, u prvom redu nastankom novih domaćinstava kroz nasljedstvo i diobe, blokovi i široke trake podijelili bi se u nizove kratkih istosmjernih malih traka (svaki blok ili široka traka podijelio bi se u sklopove ili snopove takvih traka). Njezina metoda podrazumijevala je detekciju ranijih dioba na temelju posjedovnih odnosa, što je bilo moguće zahvaljujući običaju da se svaka čestica dijele na podjednake dijelove između nasljednika, i pronalaženje izvornih posjedovno-vlasničkih cjelina. Njih bi se potom dalo povezati i izjednačiti sa srednjovjekovnim vrelima u kojem bi se te cjeline spominjale kao *Hufe* ili *Hube* (latinski nerijetko i *mansus*; u srednjovjekovnim hrvatskim izvorima obično su se takve cjeline nazivale ždrijebovima, u srednjovjekovnoj i novovjekovnoj Slavoniji pak selištima ili sesijama), *Erben* (baštine), *Güter* (dobra, majuri, čiftlici) i *Lehnen* (lena tj. slobodne baštine). Geomorfološki odnosi između tih izvornih cjelina nisu više imali odlike *Gewannflura* nego *Blockflura* ili *Breitstreifenflura*. Istraženo je više različitih sela, ali se kao najreprezentativniji primjer obično uzimaju sela Poppenlauer i Poppenroth gdje je dokazano da je *Gewannflur* nastao cijepanjem ranijih blokova i širokih traka. To je bilo očito nakon što se retrogradnom raščlambom dokazalo da su izvorne *Hufe* i *Lehnen* bile posložene u takve geomorfološke oblike (*Altformen*) te da su tek naknadno diobama nastale trakice karakteristične za *Gewannflur*. Potom je uspostavljena hipoteza da su takvi izmiješani blokovi imali izvorište u predgermanskome tj. rimskom dobu ili u kasnosrednjovjekovnom razdoblju širenja naselja.¹⁶

Nitz je istu metodu retrogradne raščlambe katastra upotrijebio za proučavanje srednjovjekovnih njemačkih naselja nastalih planskom kolonizacijom nadograđivši je metrološkom raščlambom takvih zemljišnih razdioba. Zahvaljujući izdašnim arhivskim podacima (npr. u dolinama rijeka Leine i Weser u Donjoj Saskoj) uspjelo se putem raščlambe toponimije utvrditi koja su naselja nastala prije franačke kolonizacije, koja upravo u to doba, a koja naknadno. Kolonizacijski proces datiran je i pedološkom raščlambom aluvijalnih slojeva tla nastalih erozijom zbog krčenja uslijed kolonizacije (utvrđeni su željeznodobni, ranosrednjovjekovni i kasnosrednjovjekovni sloj). Naselja za koja je utvrđeno da su nastala oko 800. godine u doba karolinške ekspanzije pripadala su dvama tipovima naselja i prateće zemljišne razdiobe. Sela tipa *Hauendorf* (nepravilne guste aglomeracije) pratio je *Gewannflur* (izmiješani raznosmjerni sklopovi trakastih kratkih njiva), a sela tipa *Strassendorf* (naselja posložena s obje strane ulice tj. "ušorena sela") pratio je ekstenzivni paralelni *Langstreifenflur* (dugačke istosmjerne njive). *Strassendorf* i *Langstreifenflur* morali su nastati planskom kolonizacijom upravo u franačko doba. Raščlambom sela Lemshausen utvrđeno je da je *Strassendorf* s *Langstreifenflurom* nastao postupnom ekspanzijom iz jezgre koja je obuhvaćala 7 seljačkih domaćinstava (s pripadajućim zemljištem veličine *Hufe*) posloženih paralelno s južne strane ulice. Ta se jezgra najprije proširila na 10 seljačkih domaćinstava da bi potom bio uspostavljen niz domaćinstava sa sjeverne strane ulice pri čemu je i za njih iskrčeno novo zemljište za pripadajuće im *Hufe*. Model za nastanak tako organiziranih sela preuzet je s područja kojeg su Franci kontrolirali od ranije, a nalazio se južnije od raščlanjene regije.¹⁷

Metoda retrogradne raščlambe zemljišne razdiobe i strukture naselja pokazala se je izrazito plodna i u istraživanjima u britanskoj tradiciji, jer je omogućila da se prepoznaju najstariji dijelovi sela. Arheološkim istraživanjima utvrdilo se da te jezgre nastaju u ranom srednjem vijeku i to najprije u regiji Midlanda kroz proces ujedinjavanja raštrkanih gazdinstava u grupirana sela.¹⁸ Otuda se je taj model širio, uz prilagodbe, prema

¹⁵ Nitz 1994, za dobar pregled radova starijih autora usp. Nitz 1974.

¹⁶ Krenzlin 1983, 238-255.

¹⁷ Nitz 1994, 37-136, 195-247, prvenstveno 66-76.

¹⁸ Oosthuizen 2007.

ostalim dijelovima britanskog otočja gdje su za njega postojali uvjeti i gdje su feudalne vlasti mogle slomiti eventualni otpor njegovu širenju.¹⁹ Na rubnim dijelovima britanskog otočja preživjele su ranije samonikle ili postrimske zemljišne razdiobe među kojima je, zbog razloga analogije, za dinarsko područje zanimljiv tzv. *Infield-outfield system*.²⁰ Binarnost toga sustava odražavala se u podjeli zemljišta na ono koje se obrađivalo intenzivno zahvaljujući gnojenju tj. bez ugara (njem. *Esch* odnosno *Daueracker*, engl. *Infield*) i ono koje se obrađivalo ekstenzivno tj. uz primjenu višegodišnjeg ugara (njem. *Feldgraswirtschaft*, engl. *Outfield*). Ciklus je bio prilagođen i držanju stoke koju je u vrijeme zime trebalo skloniti u blizinu kuća i ondje hraniti do proljeća. Preduvjet takvog načina držanja stoke bilo je prikupljanje sijena kako bi se osigurala prehrana stoke u zimskim mjesecima. Nusproizvod prezimljavanja stoke u ograđenom prostoru ili staji bila je velika količina gnojiva. Gnojivo je najlakše bilo upotrijebiti na *infieldu*, kojem na dinarskom području odgovaraju njive u neposrednoj blizini kuća tzv. Podvornice. To je omogućavalo da se one obrađuju praktično svake godine bez upotrebljavanja tehnike ugara. One su se najčešće nalazile na najstarijem iskrčenom predjelu oko kojeg se počinje oblikovati selo i odakle se širi zemljišna razdioba. U potpunosti su istovjetne britanskom pojmu *Infield* i njemačkom pojmu *Esch*. Zemljište koje se krčilo u predjelima podalje od izvorne jezgre naselja koristilo se je u manje intenzivnim ili čak ekstenzivnim režimima obrade tla i plodoreda.²¹

Zemljišna razdioba u hrvatskoj i mađarskoj istraživačkoj tradiciji

S obzirom na bogatu arhivsku građu predmodernih i modernih katastara čudno je da retrogradna raščlamba tih izvora nije imala utjecaja na hrvatsku i bosansko-hercegovačku historiografiju. Za područje Republike Hrvatske dostupni su katastri praćeni zemljovidima iz 18. i 19. stoljeća, pa čak i prije toga. Za Republiku Bosnu i Hercegovinu na raspolaganju je detaljno izrađeni austro-ugarski katastar iz ranih 1880-ih godina. Osim istraživanja slovenske geografije i

arheologije osobito su važna istraživačka zapažanja mađarske historijske geografije. Na našu žalost malo je toga objavljeno na svjetskim jezicima pa je rad Marte Belényesi utoliko važniji. U svojoj raščlambi srednjovjekovnih pisanih vrela prepoznavala je načine zemljišne razdiobe prema modelu njemačke historijsko-geografske škole. Posvetivši se komparativnom proučavanju veličina seoskih gazdinstava i broja tegleće stoke nužne za njihovo obrađivanje došla je do vrijednih rezultata gotovo izravno primjenjivih na hrvatsku srednjovjekovnu i predmodernu povijest osobito u pogledu srednjovjekovne Slavonije. Ona je utvrdila da se srednjovjekovna poljoprivreda u Ugarskoj razvijala prema dva modela. Prvi je bio model stabilnih i kalibriranih seoskih gazdinstava tzv. selišta ili sesija (*ständige Hufe*) gdje je seosko zemljište bilo podijeljeno u niz jednako velikih ili jednako produktivnih selišta sa zemljišnom razdiobom tipa *Waldhufendorf* (gdje je na šumskom području nastajao lanac gazdinstava na istosmjernim širokim i dugačkim vijugavim trakama) i *Marschhufendorf* (gdje je na močvarnom području nastajao lanac gazdinstava na istosmjernim širokim i dugačkim ravnim trakama) ili *Gewannflur* (gdje je područje nekadašnje zemljišne zajednice prešlo u trajnu imovinu pojedinih selišta). Drugi je model bila zemljišna zajednica (njem. *Feldgemeinschaft* koji je istovjetan britanskom *common field system-u*) gdje je dolazilo do periodičke redistribucije seoskog zemljišta. Udio pojedinog gazdinstva u zemljišnoj zajednici mogao je periodički varirati ovisno o raspoloživoj ljudskoj, volovskoj i konjskoj radnoj snazi ili o veličini zemljišta koje se te godine moglo obraditi. U potonjem slučaju svakom je gazdinstvu pripadalo onoliko zemlje u zemljišnoj zajednici koliki je bio udjel tog gazdinstva u širini njiva ispod samih kuća. Ta širina njiva utvrđivala se konopcem (lat. *funiculus*) koji je izgleda istovjetan srednjovjekovnom hrvatskom izrazu *vrv*.²² U dinarskoj regiji taj bi se model primjenjivao na mjerenje širine Podvornice. Mogao je postojati i mješoviti model u kojemu je jezgra seoskog zemljišta bila izdijeljena u *ständige Hufe*, a rubni se dio sela još uvijek obrađivao kao *Feldgemeinschaft*.²³ Usporedivši to s onime što nam je poznato iz izvora rekli bismo da je u

¹⁹ Rippon 2009.

²⁰ Dodgshon 1973.

²¹ Uhlig 1961, Dodgshon 1973 i Rimac 2014b.

²² Barada 1957.

²³ Belényesi 1969.

kasnosrednjovjekovno i ranonovovjekovno doba u panonskoj regiji prevladavala *Feldgemeinschaft* i miješani model, a u dinarskoj model *ständige Hufe*.

S tehnološke strane najvažniju ulogu u pojavi ovakvih modela zemljišne razdiobe imala je pojava pluga, i njegova tehnička evolucija. K tomu, u sjeverno i srednjoevropskim područjima je zamijenio i potisnuo ralo koje ostaje u upotrebi samo u mediteranskom području. Plug je bio tehnička inovacija koja je omogućavala zaoravanje stajskog gnojiva, nešto što ranije primjenjivano ralo nije obavljalo na primjeren način. Dubina oranja se povećala, postalo je moguće orati i podvodna glinena tla, a zbog potrebe da se u plug upreže nekoliko parova volova razvila se kolektivistička poljoprivreda u kojoj su seljani morali zajednički obrađivati zemlju. Evolucija pluga započela je još u doba Rimskog Carstva, a tehnički je usavršen u razvijenom srednjem vijeku. Najstariji pronađeni ostaci metalnih dijelova potpuno razvijenog pluga s daskom kakav je u ranome novom vijeku korišten na Livanjskom polju potječu iz 14. stoljeća, a pronađeni su u Češkoj.²⁴ Slikovni prikazi drvenog pluga (mađ. *eke*) iz kasnosrednjovjekovne Ugarske ne razlikuju se od onih koji su upotrebljavani do njihove zamjene željeznim plugom u 19. stoljeću.²⁵ Na bosansko-hercegovačkom području nedvojbeno su zasvjedočeni u kanun nami Bosanskog sandžaka iz 1489. godine jer je u njoj određena različita tržna taksa za dijelove pluga i dijelove rala.²⁶ Upotrebom pluga kojim se oru istosmjerne brazde (ne više u križ kao kod rala) nastajale su izdužene čestice u obliku traka kakve susrećemo u zemljišnim razdiobama na Livanjskom polju koje nam je ovdje u fokusu.²⁷

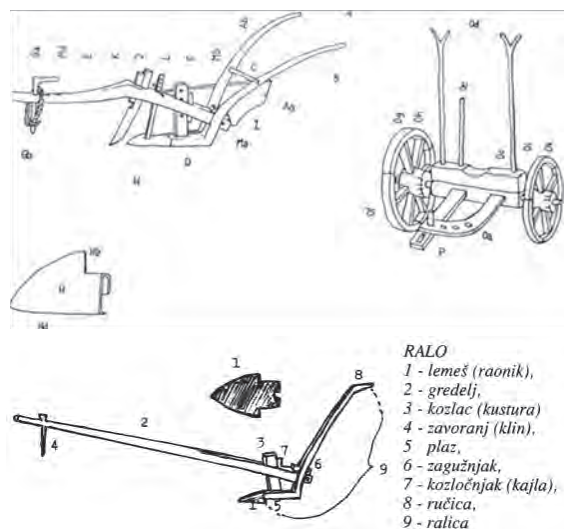
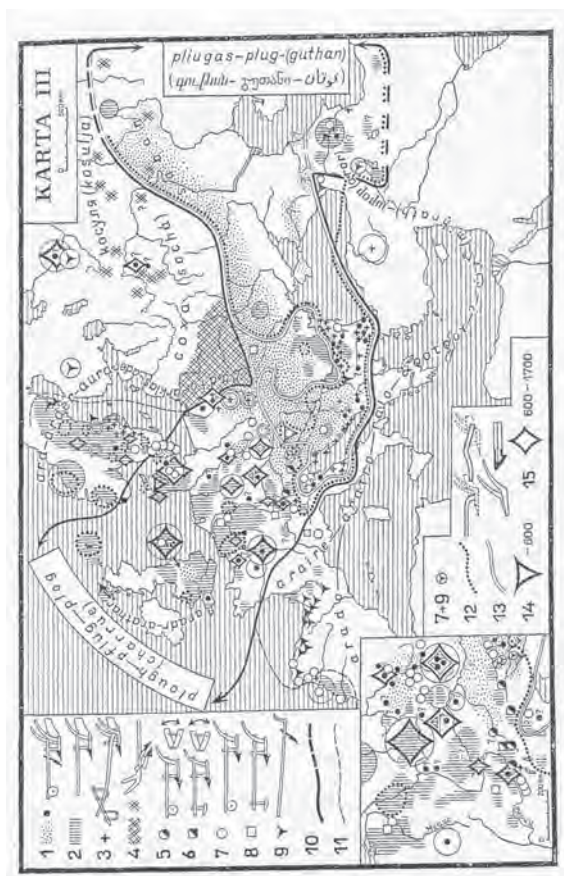
Iako se hrvatska historiografija bavila zemljišnim pitanjem u srednjovjekovno i ranonovovjekovno doba problematika zemljišne razdiobe ostala je postrani. Miho Barada, jedan od rijetkih koji se u hrvatskoj historiografiji živo bavio ovom temom, naglasio je da je srednjovjekovna seoska zajednica zajedno sa svim svojim sastavnicama (podvornicom itd.) morala imati i svoj fizički odraz u prostornom rasporedu zemlje u pojedinom selu, ali se njegova studija zadržala

²⁴ Brather 2008, 164-176.

²⁵ Belényesi 2012, 261-264.

²⁶ Đurđev et al. 1957, 15-18.

²⁷ Bratanić 1954.

PRILOG 2 – karta rasprostranjenosti oraćih sprava na euro-mediteranskom prostoru, uočljivo je podudaranje rasprostiranja rala i dvopoljne tj. mediteranske poljoprivrede, kao i pluga s područjem tropoljne poljoprivrede;²⁷ slika pluga i rala

na raščlambi pisanih vrela. Baradina raščlamba uzela je u obzir samo vrela pisana hrvatskim jezikom uz potpuno nepoznavanje rezultata drugih evropskih historiografija. Usprkos vrijednom

nizu zaključaka i majstorskoj raščlambi tih izvora, koju je dovršio neposredno prije smrti, dovoljno je usporediti njegov rad s radom Márte Belényesi da se vidi koliko je važno imati u vidu širu europsku sliku i stranu literaturu. Prema njegovu smo modelu i mi uspostavili model raščlambe zemljišne razdiobe u selima Gornji i Donji Bitelić u Cetinskoj krajini pokazavši da je dinarski model zemljišne razdiobe bio sličan *Infield-oufield system* koji se sretao u drugim rubnim dijelovima Europe (Bretanja, Irska, Škotska, Frizija...).²⁸ Prilikom raščlambe zemljišne razdiobe sela Vojnić u Cetinskoj krajini, zabilježene na mletačkom katastru iz 1705. godine, uočili smo da se ta zemljišna razdioba najbolje može objasniti kroz rekonstrukciju izvornih baština koje vuku porijeklo najkasnije od ponovnog naseljavanja mezre Dobro polje u prvoj polovini 16. stoljeća. Broj baština rekonstruirali smo iz odnosa površine zemljišta u posjedu pojedinih kućanstava i broja volova kojim su raspolagali. Tako rekonstruirani broj baština odgovarao je broju baština koje spominje osmanski katastar iz 1604. godine.²⁹ Raspored rekonstruiranih baština u toj zemljišnoj razdiobi bio je povezan i s rasporedom podvornica koje su im pripadale. Baštine i podvornice bile su međusobno proporcionalne, što je ukazivalo na njihovu nekadašnju stabilnost i kalibriranost. Međutim, ostala je neproverjena naša hipoteza o tome da je takva zemljišna razdioba mogla potjecati iz srednjovjekovnog razdoblja. Do nje smo došli prilikom istraživanja mletačkih katastara zadarskog zaleđa s početka 18. stoljeća, jer su mnogi tamošnji posjedi pokazivali površinsku sličnost sa srednjovjekovnim zemljišnim mjerama.³⁰

U srednjem vijeku je kmetski ždrijeb u zadarskom zaleđu obuhvaćao 30 ili 32 zadarska tj. hrvatska ili slavenska gonjaja obradive zemlje.³¹ Taj gonjaj je obuhvaćao približno 2370 m² tako da je cijeli ždrijeb obuhvaćao 7,11 ili 7,584 hektara.³² Od toga, obično je 4 gonjaja bilo predviđeno za podvornicu.³³ Svake bi se godine obrađivala ta četiri gonjaja i polovica odnosno dvije trećine

ostatka ždrijeba (u spisima zadarskih bilježnika zabilježeni su dvogodišnji i trogodišnji plodoredi). Slabo je poznato kako su ti odnosi funkcionirali izvan zadarske okolice, ali je sasvim moguće da je taj model imao i širi odjek na srednjovjekovnom hrvatskom prostoru.³⁴

Model retrogradne raščlambe zemljišne razdiobe na mapama austro-ugarskog katastra katastarske općine Rujani

Austro-ugarski katastar za Bosnu i Hercegovinu izrađen je između 1880. i 1884. godine. Taj vjerojatno najopsežniji historijsko-geografski opis spomenute austro-ugarske pokrajine još uvijek se nalazi u svakodnevnoj upotrebi katastarskih ureda diljem BiH. Njegov se izvornik, ipak, još uvijek čuva u Beču. Na temelju tog smo vrela odlučili napisati ovu raspravu.³⁵ Metodološki okvir pronašli smo u retrogradnoj raščlambi katastarskih mapa prema modelu utemeljenom na rezultatima njemačke historijske geografije i prema našim prethodnim istraživanjima zemljišnih razdioba u srednjodalmatinskoj unutrašnjosti. Premda se u mnogim evropskim istraživačkim tradicijama srednjovjekovno pa čak i ranosrednjovjekovno porijeklo ovakvih zemljišnih razdioba podrazumijeva mi takav stav nismo zauzimali *a priori*, nego smo za njega minuciozno tražili dokaze. Više je razloga zbog kojih smo model posložili na sljedeći način.

Defteri Kliškog sandžaka iz 1550. godine na tri mjesta imaju podatak koji se odnosi na mjeru za površinu zemljišta, a matematički se preklapaju s istovjetnim mjerama za površinu korištenim na području srednjovjekovne Hrvatske. Mezra Visoka u nahiji Sinj i Cetina spominje se u defteru timara mustahfiza Kliškog sandžaka iz 1550. godine dva puta, pri čemu je površina te mezre jedan put iskazana u dunumima, a drugi put u džeribima. Dunum je poznata osmanska mjera, a džerib je perzijska mjera koja označava dužinu i površinu jednoga (dana) volovskog oranja i značenjem slični gonjaju koji je korišten kao mjera za površinu, ali i dužinu, na području

²⁸ Rimac 2014a.

²⁹ Rimac 2014b i Spaho 1985, 78–79.

³⁰ Rimac/Mladineo 2009, Rimac/Mladineo 2011, Anzulović 2002 i Anzulović 2019.

³¹ Raukar 1977 i Kolanović 1995.

³² Zaninović-Rumora 2018, 26.

³³ Raukar 1977.

³⁴ Zaninović-Rumora 2018, 25–29.

³⁵ Kriegsarchiv Wien, katastarske mape i registri čestica za katastarsku općinu Rujani.

srednjovjekovne Hrvatske.³⁶ Dapače, usporedbom površine od 60 dunuma (dunum=919,7 ili 918,67 m²),³⁷ koja odgovara površini od 70 džeriba,³⁸ ispada da je jedan džerib odgovarao površini od 788,31 ili 787,43 m². Šibenski statut definirao je šibenski gonjaj kao površinu od 788,48 m².³⁹ Gotovo je sigurno da u defteru spomenuti džerib nije perzijska mjera jer je ona bila veća od dunuma (958 m²),⁴⁰ nego da je tu sačuvana starija srednjovjekovna hrvatska mjera gonjaj. Riječ gonjaj je pri tome vjerojatno prevedena na perzijski. S obzirom na to da je ranije spomenuti zadarski ili hrvatski gonjaj najčešće smatran trostruko većom mjerom od šibenske, a standardno se definira kao površina 2366–2370 m², čini se vjerojatnim da alternativni naziv *gognale ad mensuram Croaticam* ili *gognale ad mensuram Sclavonicam*, kako se prošireno navodi u kasno-srednjovjekovnim javnobilježničkim zapisima, zapravo znači da je ta mjera bila upotrebljavana na širem prostoru srednjovjekovne Hrvatske.

³⁶ Schilbach 1970, 56–93; Zimmermann 2015; Zaninović-Rumora 2018, 25–29.

³⁷ Hafizović 2014, 372–373. „Dio parcele na mezri Visoka, pripada Sinju. U starom defteru je zapisano da se spahiji od mezre Visoka daje osamdeset akči poreza na ispašu. Upisana je na korištenje Mehmedu, dizdaru tvrđave Sinj, uz resm-i čiftlik. Sada kada je izvršena kontrola, /utvrđeno je da je/ šezdeset dunuma zemljišta spomenute mezre opustjelo (hali), pa je dato na licitaciju. Pošto stanovnici varoši tvrđave Sinj imaju veliku potrebu za spomenutom pustom zemljom, navedeno pusto zemljište upisano je na stanovnike varoši na drugom mjestu, a zemlja koja preostaje preko toga u posjedu je sinova navedenog Mehmed-age, koji je umro, a koji se zovu Tanriverdi, Hudaverdi, Ahmed i Kasim. U novom popisu je upisana na njih, neka siju i žanju i neka plaćaju desetinu i salariju.“

³⁸ Hafizović 2014, 369. „Sama varoš tvrđave Sinj. /omissis/ mezra Visoka u blizini spomenute tvrđave, čiji je prihod od poreza za ispašu osamdeset akči i koja je određena u timar mustahfiza tvrđave Sinj, bila je razdijeljena u starom defteru na čifluke Džafera i Hasana, sinove Davud-bega, a upisana na dizdara Mehmed-agu. Sada kada je popisivan vilajet i kada se stiglo na nju, /utvrđeno je da je/ neobrađena količina zemljišta od sedamdeset džeriba i da je ostala pusta, a spomenuti dizdar Mehmed-age je umro. Njegovi sinovi posjeduju najmanji dio zemljišta mezre, pa se smatra da je opravdano davanje opustjelih sedamdeset džeriba zemljišta na licitaciju da bi se oni obrađivali, a korisno je za prihod od desetine. Od stanovništva spomenute varoši uzeto je za carsku blagajnu šest stotina akči poreza na tapiju, pa je na njih uvedeno sedamdeset džeriba zemlje koja je bila opustjela, te je još fiksirano u novom defteru; na taj način da oni nju /zemlju/ posjeduju podjednako, i neka daju desetinu i salariju.“

³⁹ Zaninović-Rumora 2018, 21.

⁴⁰ Zimmermann 2015, 119.

Već je spomenuto da je jedno standardno kmetско imanje u zadarskom zaleđu imalo površinu od 30 ili 32 zadarska tj. hrvatska gonjaja (7,11 do 7,584 ha). Upravo se ta površina nazire iza površine koju je iz svojeg zemina u mezri Zabukovi u nahiji Sarumiše izdvojio spahija Čaprazlu Mehmed da bi na njoj naselio 6 sinova vlaha. Njima je dano 500 dunuma zemlje da bi na toj zemlji bilo uspostavljeno 6 novih baština,⁴¹ a to je značilo da je jednoj baštini pripadalo 83,33 dunuma zemlje. Ta površina odgovara površini od 32,34 zadarska tj. hrvatska gonjaja, što nam služi kao temelj za uspostavu hipoteze o tome da su srednjovjekovne hrvatske mjere za površinu upotrebljavane i na livanjskom području. Baština koju bilježe defteri na području Kliškog sandžakata odgovarala je, dakle, srednjovjekovnomu hrvatskom ždrijebu.

U našoj ćemo raščlambi katastarskih podataka za selo Gornji Rujani unutar k.o. Rujani pokušati provjeriti može li se ondašnja zemljišna razdioba retrogradnom raščlambom povezati s podacima iz osmanskih deftera iz razdoblja od 1528./1530. do 1604. godine. U defterima spomenuto selo Rujan, koje se može izjednačiti s današnjim selom Gornji Rujani, bilo je sastavljeno od baština obaveznih na plaćanje filurije. Poći ćemo od hipoteze da su te baštine imale standardiziranu veličinu. Na temelju defterskih podataka smatramo mogućim da su te standardizirane veličine bile zasnovane na mjernim jedinicama za površinu koje su bile upotrebljavane u srednjovjekovnom razdoblju. Iako se u objavljenim defterima za Kliški sandžak mjerne jedinice za površinu spominju rijetko, smatramo da ta dva-tri podatka sasvim decidirano ukazuju kako su na tom području upotrebljavane srednjovjekovne hrvatske mjerne jedinice za površinu. Prema našoj hipotezi standardizirana veličina baština odgovarala je veličini ždrijeba tj. standardiziranoga kmetškog gazdinstva koje se

⁴¹ Spaho/Aličić 2007, 389–390. „TIMAR ATLIJE; Dio zemina od mezre Zabukovi, pripada Sarumišu. Spomenuta mezra je u starom defteru bila upisana na spahiju Čaprazlu Mehmeda. Kada je vršena kontrola ustanovljeno je da je ranije Čaprazlu Mehmed, osim dijelova zemlje koje je dao ranije Azapu, sinu Radice, svoj dio prodao za 8.000 akči Iskenderu, dizdaru. Sada se na tom dijelu nalaze nastanjeni neki sinovi Vlaha. Sada je spomenuti Iskender, dizdar, iz spomenute zemlje izdvojio 500 dunuma za navedenu grupu Vlaha i njima je predao. Oni su ovdje popisani da kao i ostali Vlasi plaćaju filuriju. /omissis/ kuća: 6 po 150, filurijska pristojba 900.“

susreće u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, a kojem je Hlivanjska županija bila sastavni dio do 14. stoljeća. Praksa preuzimanja lokalnih mjernih jedinica i običajnih društveno-ekonomskih odnosa bila je tipična za Osmansko Carstvo koje je nastalo kao kulturološki amalgam. Preračunavanjem površina pojedinih kmetskih posjeda i „aginskih“ vlasničkih dijelova u austro-ugarskom katastru za k. o. Rujani utvrdit ćemo njihovu djeljivost sa standardnim površinama ždrijeba od 30 ili 32 zadarska tj. hrvatska gonjaja. Ta metrološka analiza, po uzoru na Nitzu,⁴² omogućit će nam da dođemo do izvornih zemljišnih cjelina iz kojih se u osmanskom razdoblju razvija selo Gornji Rujani.⁴³

Razvoj toga sela započeo je iz male jezgre prepoznatljive na dijelu predjela Podvornice. Ona nastaje planskom kolonizacijom i prepoznatljiva je kao *Langstreifenflur*, snop paralelnih oranica dužine 600–750 metara, koji se nalazi u središtu predjela Podvornice. Odatle kreće zemljišna razdioba srednjovjekovnog sela Rujani tj. današnjeg sela Gornji Rujani. Taj kompleks širine oko 300 metara (SZ-JI) i dužine oko 700 metara (JZ-SI) bio je izvorno obrađivan od jednog vlasnika ili jedne skupine obrađivača tj. roda. Evolucijom zemljišne razdiobe nastalo je selo sastavljeno od tipiziranih ždrijebova koji su u osmanskim izvorima prepoznatljivi kao baštine obavezne na plaćanje filurije. U prvoj fazi dolazi do njegova proširenja prema sjeveroistoku i jugozapadu tj. od kuća prema polju i prema planini. Razdiobom te cjeline nastali su prvi ždrijebovi, a potom se krenulo u krčenje prema sjeverozapadu i jugoistoku. Daljnjim diobama i krčenjem nastajali su posve novi ždrijebovi, a starima je pridruživan dio iskrčenog zemljišta tako da se i od starih ždrijebova stvaraju dodatni ždrijebovi. Takav se obrazac ponavljao sve dok nije iskrčeno sve zemljište na kojem su mogli nastajati novi ždrijebovi oko stare jezgre. Vidjet ćemo da su ti ždrijebovi postali gradivne stanice ove zemljišne razdiobe te da je i u osmansko doba preuzet isti obrazac zemljišne razdiobe. U to se doba srednjovjekovni pojam ždrijeb zamjenjuje pojmom baština i to tako da mu se nije promijenio sadržaj.

⁴² Nitz 1974, 66–76.

⁴³ O konceptu prema kojem svakoj zemljišnoj razdiobi prethode drevni oblici (*Alformen*) usporedi Krenzlin 1983, 223–255.

Za područje današnjeg sela Donji Rujani vrijedila je posve drugačija zakonitost. S obzirom na to da je ondje većina zemljišta pripadala pojedinim čiftlicima, a ne filurijskim baštinama kao u Gornjim Rujanima, na drugačiji je način došlo do nastanka *Gewannflur*-a. S obzirom na to da je tamošnji zemljišni razvoj započeo od čiftlika, dakle imanja većih od jedne standardne baštine, selo je nastajalo raspadom tih velikih imanja, a ne planskom kolonizacijom. Oko središta čiftlika nastaju raštrkani zaseoci tipični za ovo selo koje pripada drugačijem tipu zemljišne razdiobe u kojem podvornice nemaju središnje mjesto osim u slučaju zaseoka Podstrana.

Rujani u vrelima klasičnog osmanskog razdoblja

Prvi sačuvani spomen Rujana je u darovnici kralja Ostoje vojvodi Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću iz 1400. godine. Tom darovnicom Hrvoju su darovani Rujani zajedno s nizom sela naokolo Rujana (*Vrdab, Liščane, Zabukovije, Sankoviće, Mlijane, Rujane, Lučnice, Čihoviće i vsu Vrhovinu Hlivanjsku*) i udjelima u selima (dvije trećine od trećine) koja su se nalazila bliže samome Livnu (*v ime voihnića tretienika i oddone na tretine jest ta dva dila od odumtrna galešin i bubanin... i to su ona sela u kim vsim voihničem dil od tretine tretinam i s timi su bili gradu kmetije, i to su onai sela; prvo u bistrici... u zagorječaj... u turah... u smrčaj... u trubićih... u vrtcih... u kokošjeglavcih... u okuzličih...*).⁴⁴ Dakle riječ je o predjelu koji je bez sumnje bio dobro naseljen u kasnosrednjovjekovno doba. Zanimljivost Ostoje darovnice je i u tome što spominje dio djece Jurja Rupariću definiran kao peto uže (*iznamše peto uže ruparića*), a to je prema analogiji s istraživanjima Marte Belenyesi (lat. *funiculus* odgovara hrv. užetu ili vrvi) izravna potvrda zemljišne razdiobe na livanjskom području prema načelu zemljišne zajednice (tzv. *Feldgemeinschaft*).

U razdoblju od dolaska pod osmansku vlast oko 1470. do razdoblja nakon pada Knina 1522. godine livanjsko je područje spadalo u krajište Osmanskog Carstva. Zbog stalnih ratnih djelovanja to je područje postajalo sve nenaseljenije. Tek se u defteru iz 1528/1530. vide prvi obiljniji

⁴⁴ Jurković 2006, 46–47.

tragovi ponovnog naseljavanja zapadnog tj. donjeg dijela Livanjskog polja. U međuvremenu to je područje korišteno vjerojatno povremeno od strane raseljenog stanovništva ili rijetkih novodoseljenih vlaha, što je vidljivo iz prevladavajuće oznake mezra ispred imena naselja zabilježenih u ranijim defterima. Karakteristično je da je takvo područje prodavano u vidu čiflika uglednijim pripadnicima pograničnog vojničkog sloja tj. askera. U tom području nisu se stvorili uvjeti za naseljavanje većeg broja rajinskog stanovništva tako da su ti čiflici ponajviše rasprodavani stanovništvu s vlaškim statusom ili su obrađivani od strane viškova radne snage u susjednim vlaškim selima. Nahija Sarumiše koja se oblikuje na području donjega Livanjskog polja obuhvaćala je ponajprije niz sela naseljenih vlaškim stanovništvom i među njima raspoređene čiflike.

Prema defteru TD 622 iz 1585. godine vlaška sela bila su Kovačić (6 baština), Strupnić (31 baština), Novak ili Rudanica (21 baština), Čubretić drugim imenom Mogojna /Gorica/ (24 baštine), Tihulić drugim imenom Nugla (28 baština), Crnac (5 baština), Nadričje (10 baština), Prhovo (14 baština), Gornji Sajković (20 baština), Gornje i Donje Zabukovje (24 baštine i 1 zemina), Čepogrlje drugim imenom Karaorman (26 baština), Ljubić (7 baština), Rujani (44 baštine), Donji Sajković (21 baština) i Žilić (6 baština). Sveukupno je bilo 259 baština, od kojih je većina plaćala 200 akči filurije, a poneke 100 akči ili manje. Čiflici su se nalazili u Kovačiću (4 čiflika i zemina), /Mogojnoj/ Gorici (4 čiflika), Strupniću (1 čiflik i 2 čifla), Novaselu (1 čiflik), Čubretiću drugim imenom Mogojna /Gorica/ (3 čiflika), Crncu (2 čiflika), Nadričju (2 čiflika), Ljubiću (1 čiflik), Rujanima (2 čiflika) i Žiliću (5 čiflika i dva čifla). Čiflici su bili prevladavajući oblik gospodarenja zemljištem u Kovačiću, /Mogojnoj/ Gorici, Novaselu, Crncu, Ljubiću i Žiliću. Čiflici su zauzimali i značajan udjel zemljišta u selima Rujani i Čubretić.⁴⁵

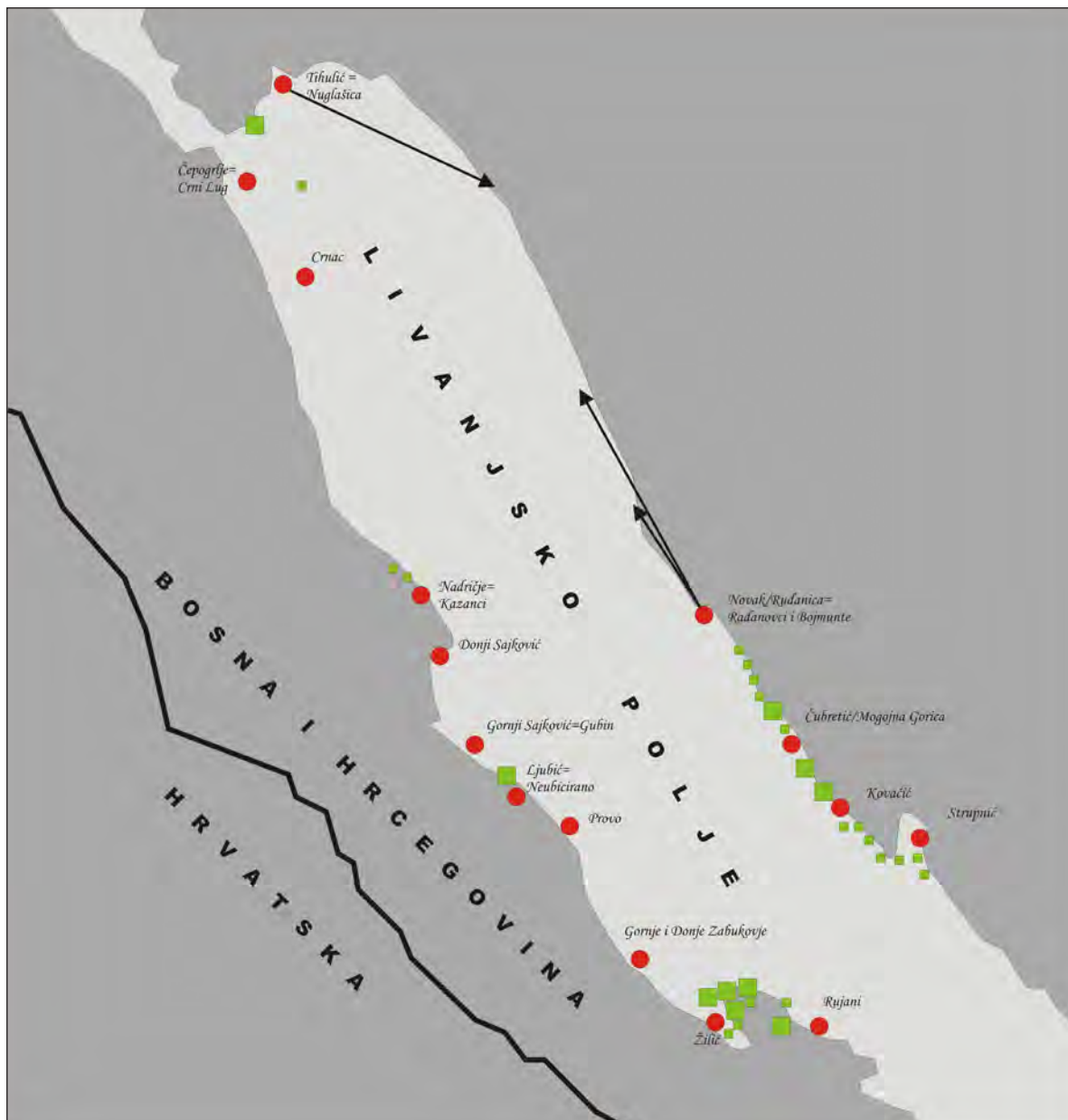
⁴⁵ TD 622, 191c-197b; Dio ovih sela uspješno je ubicirao Tomislav Perković (Perković 2014). Drugi dio ubicirali smo nakon izravnog uvida u faksimile deftera tako da je sada jasno da je Čubretić/Mogojna Gorica istovjetan s današnjim Čelebićem, Tihulić/Nugla s današnjom Nuglašicom, Crnac je južni dio današnjeg sela Crni Lug, Nadričje su vjerojatno zamijenjeni imenom sela Kazanci, Novasel je najzapadniji dio Strupnića na granici s Kovačićem, a Gornji Sajković je današnje selo Gubin. Selo Ljubić ne može se ubicirati, osim pogađanjem. Ostali toponimi istovjetni su današnjima. Kao

Prema defteru iz 1550. godine područje sela Rujani i Žilić pripadalo je nekadašnjem čifliku Ferhada Čelebije, sina Iskendera subaše. Ferhad Čelebija rascjepkao je taj čiflik i rasprodao ga novim vlasnicima Mehmedu subaši za 2500 akči,⁴⁶ Nesuhu sinu Abdulaha za 2000 akči i Kurdu sinu Husejina s ortacima za zasad nepoznati iznos.⁴⁷ Iz Ferhad-subašinog čiflika najprije je izdvojeno područje koje su naselili vlasiti te su oni od 1540. zapisivani kao obveznici plaćanja filurije. Status raje koji su imali 1528./1530. bio je privremen te su u svim sljedećim popisima imali vlaški status. Sve upućuje na to da je taj dio sela obuhvaćao područje današnjih Gornjih Rujana. Trećina prodana Mehmedu subaši nije ostala jedinstveni čiflik jer su ga njegovi sinovi razdijelili na dva dijela. U svim popisima čiflici Mehmeda subaše i njegovih sinova označavani

zanimljivost navodimo da je Mogojna Gorica ili točnije Bogojna Gorica istovjetna s naseljem *Bogojnagora* s kojim se povezuje protovestijar bosanskih kraljeva Restoje Milohnin. Rudić 2021, 93–98; Živković 2002, 183–197.

⁴⁶ U timaru Firdusa, sina Mehmedova /omissis/; Mezre Rujan i Žilić, pripadaju Sarumišu. U starom defteru je bilo zapisano da je raja koja je stanovala na spomenutoj mezri pripadala grupi Vlahi i da su u filurijskom defteru na svom mjestu mezre Rujan i Žilić upisane kao naseljene i na njima upisana filurija na 32 osobe. Sada kada je vršena kontrola ustanovljeno je da je raniji vlasnik Ferhad čelebi, sin Iskendera subaše, uz znanje spahije prodao svoj dio koji je on posjedovao za 2.500 akči Mehmedu subaši, osim zemalja koje su ranije date filuridžijama mezre Rujan, zatim osim zemlje koju je prodao Nesuhu, sinu Abdulahovu i osim zemalja koje su u posjedu Kurda, sina Husejnova, Ismaila, sina Hamzina, Ahmeda, sina Vukašinova, Đurašina sina Vukašinova i Iskendera, sina Hasanova. Kasnije je spomenuti Mehmed umro, pa je to preneseno na njegove sinove Husejna, Jusufa, Ibrahima, Mustafu i Hasana. Kako se sada nalaze u njihovom posjedu i u novom defteru je njima upisano, a spomenuti su sinovi spahije. /omissis/; Spaho/Aličić 2007, 300.

⁴⁷ U timaru Jusufa; Sela Rujan i Žilić, pripadaju Sarumišu. Osim toga, u starom defteru je bilo zabilježeno na drugom mjestu sljedeće: Neka Ferhad čelebija, sin Iskendera subaše, na osnovu ranije odluke, uživa od navedenih zemalja one zemlje koje su od ranije bile u njegovom posjedu. Sada kada je vršena kontrola ustanovljeno je da je spomenuti Ferhad čelebi jednu trećinu svojeg dijela u mezri Žilić prodao za 2.000 akči Nesuhu, sinu Abdulahovu, o čemu je pokazan hudžet melvana Abdulfetaha, ranijeg skradinskog kadije. Na osnovu tog hudžeta ovdje se upisuje u posjed navedenog. Druga trećina nalazila se u posjedu Kurta, sina Husejnova, Ismaila, sina Hamzina, Ahmeda, sina Vukašinova, Iskendera, sina Hasanova i Đurašina, sina Vukašinova i ostavljena je u njihove posjede, pa se i ovdje upisuje u njihov posjed. /omissis/ kuća: 38, *filurijska pristojba* 5.700; Spaho/Aličić 2007, 385–386.

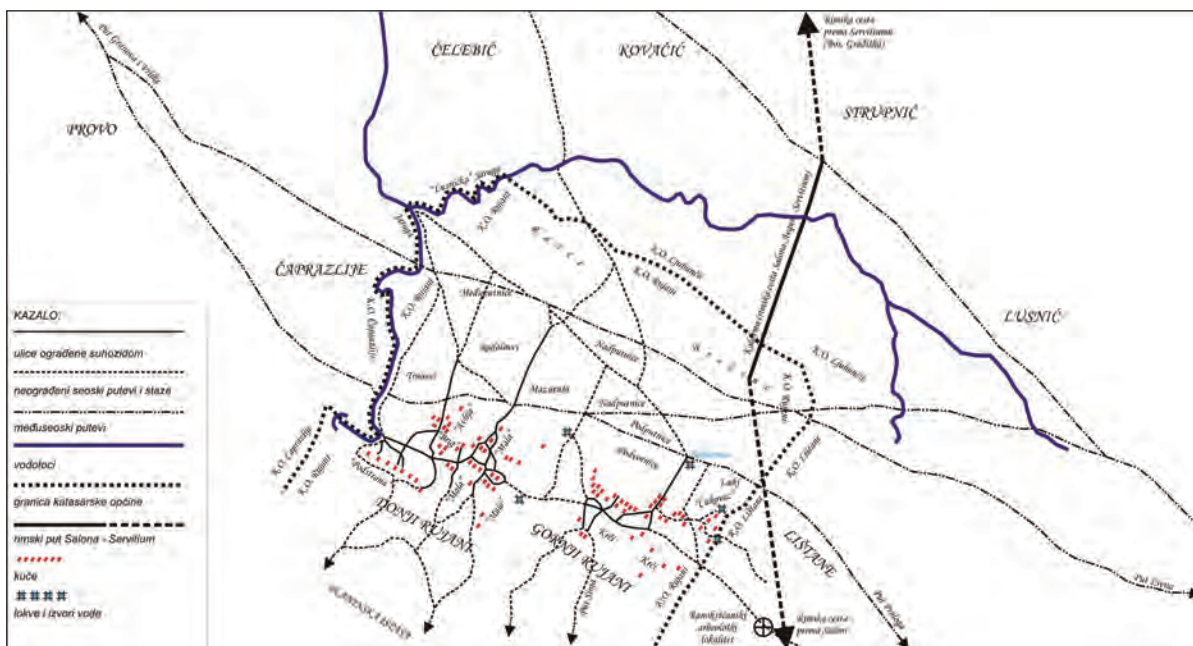

PRILOG 3 – Nahija Sarumiše prema deferu TD 622 iz 1585. godine; crvenim krugovima prikazana su vlaška sela, a zelenim kvadratima čiftlici (veći kvadrati označavaju čiftlike s preko 500 akči poreza)

su kao dio sela Rujani pa treba pretpostaviti da su obuhvaćali zemljište koje se prema zapadu nastavljalo na Gornje Rujane. Sve upućuje na to da je riječ o području današnjeg zaseoka Maljani u Donjim Rujanima. Trećine prodane Nesuhu sinu Abdulaha i Kurdu sinu Husejina s ortacima ubrzo su razdijeljene u nekoliko čiftlika i samo selo Žilić naseljeno stanovništvom vlašskog statusa. U kasnijim popisima ovi su čiftlici označavani kao dio sela Žilić, a imena vlasnika svjedoče o točnosti pretpostavke da su te dvije trećine izvorne cjeline, nastale nakon izdvajanja vlahu sela Rujan,

upravo Žilić. Izvori 19. stoljeća izjednačavaju selo Žilić s današnjim selom Donjim Rujanima (*Rujani Inferior antiquitus Žilić*)⁴⁸ pa su se ove dvije „trećine“ morale nalaziti na području današnjih zaseoka Podstrana i Avlija (uključujući predjel imenom Brig) u Donjim Rujanima. Iz ove hipotetski postavljene topografske slike vidimo da je na području katastarske općine Rujani postojalo nekoliko jezgri iz kojih su nastajali kasniji dijelovi naselja. Pri tome su ti dijelovi nase-

⁴⁸ Perković 2014, 364.

PRILOG 4 – Topografsko okruženje sela Donji i Gornji Rujani 1884. godine

lja nastajali različitim kolonizacijskim načelima. Jezgra Gornjih Rujana kolonizirana je odjednom tako da je nastao ujednačeni blok uskih trakastih njiva tzv. podvornica dugih oko 700 metara na koji se s niže strane puta prema polju u smjeru sjeveroistoka nastavljalo naknadno iskrčeno područje obilježeno kraćim trakastim (200 metara) i donekle raznosmjernim njivama. Za Donje je Rujane, naprotiv, karakteristično policentrično naselje s njivama koje se nalaze izmiješane u *Gewannflur*-u sačinjenom od kratkih širokih traka (ugl. oko 200 metara dužine i 40 širine).

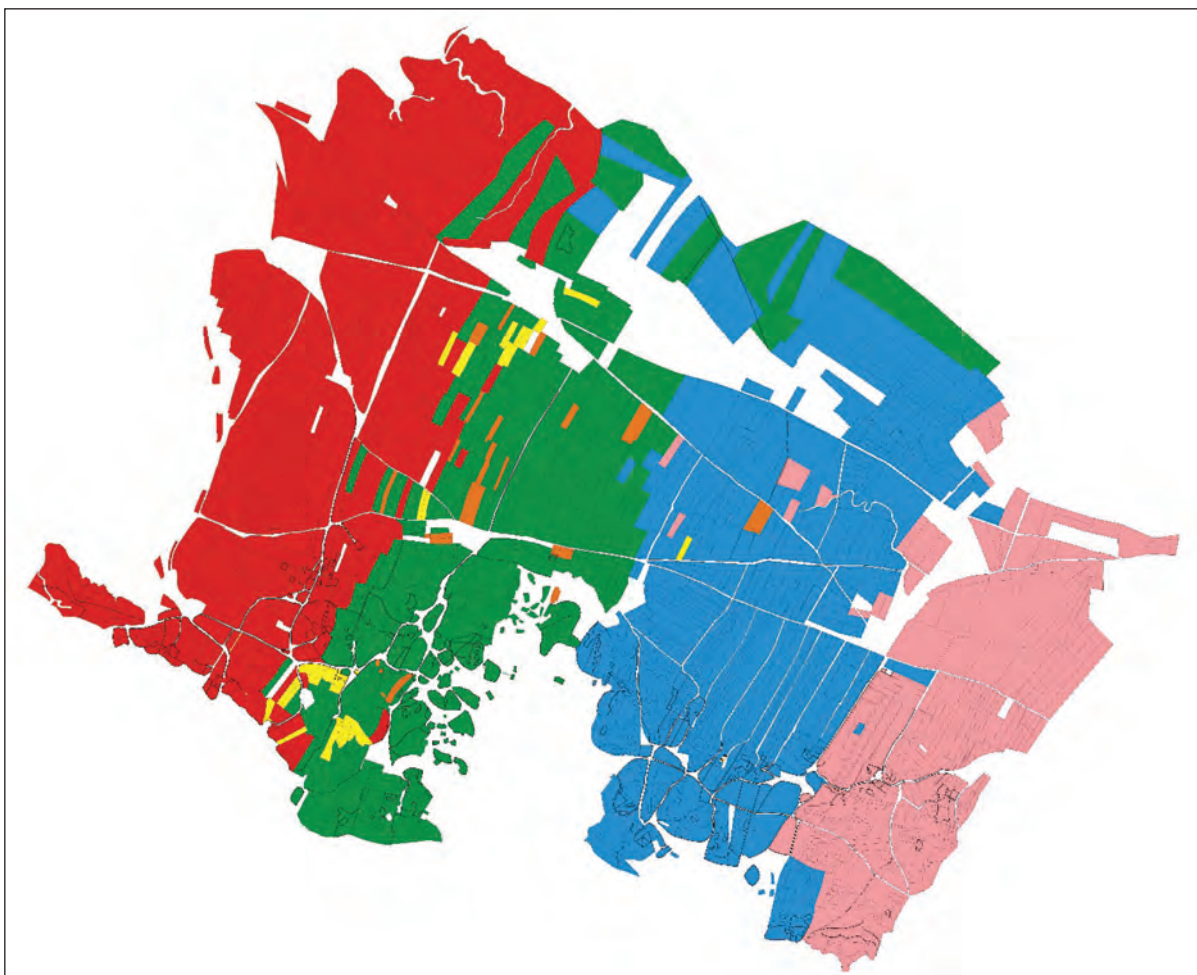
Spomenuti dio čiflika Ferhada čelebije naseljen vlaškim stanovništvom isprva se spominjao kao mezra odnosno selo Rujan i Žilić, a od 1574. godine Žilić se popisuje kao posebno selo. Spomenuli smo da se tadašnji toponim Rujan poklapa s današnjim selom Gornjim Rujanima. U njemu je broj baština postupno rastao s 32 1540. godine na 36 baština 1550. godine i potom na 43 baštine i otlak 1574. godine. U defteru iz 1585. godine zabilježene su 44 baštine s otlakom i zeminom, ali su 4 baštine plaćale samo 100 akči filurije. Zbog pretvaranja dijela baština u zemini 1604. godine broj baština pao je na 40.⁴⁹

⁴⁹ Za 1528/1530. Vidi TD 157, 1042-1043; za 1540. vidi TD 211, 552; za 1550. vidi SpahoAličić, 385-386; za 1574. vidi TD 533, 388-389; za 1585. vidi TD 622, 196A; za 1604. vidi TD 13, 112-113.

Dio koji je prodan Mehmedu Subaši nigdje se izravno ne naziva trećinom, ali se to može implicitno zaključiti. Taj su dio 1550. godine držali njegovi sinovi Husejin, Jusuf, Ibrahim, Mustafa i Hasan uz poreznu obavezu od 239 akči. Potom je taj čiflik prije 1574. godine razdijeljen na dio Husejina spahije i Ibrahima, te dio Mustafe i Hasana uz ukupno porezno opterećenje od 820 akči. Od toga je nastao čiflik Mustafe čehaje sina Mehmeda subaše spomenut 1585. i 1604. godine poprijeko opterećen s 200 akči poreza te čiflik Husejin-age i Hasan-age sinova Mehmeda subaše spomenut u istim popisima s opterećenjem najprije od 700 pa potom od 1400 akči. U svim se popisima navodi da se ovi čiflici nalaze u selu Rujani što nas navodi na zaključak da su se nalazili na području zaseoka Mala tj. Maljani.⁵⁰

Trećina koja je prodana Kurdu sinu Husejna, Ismailu sinu Hamze, Ahmedu sinu Vukašinova, Đurašinu sinu Vukašina i Iskenderu sinu Hasana, kao i trećina prodana Nesuhu sinu Abdulaha također se mogu pratiti u kasnijim defterima kao malo vlaško selo Žilić s pripadajućim čiflicima. Selo Žilić 1574. imalo je samo 4 baštine u posjedu Novaka sina Radoje (na Nesuhovoj baštini; 160 akči filurije), Ismaila sina Hamze (na Radonjinoj baštini; 90 akči filurije), Ahmeda sina

⁵⁰ Za 1550. vidi SpahoAličić, 300 i 385-386; za 1574. vidi TD 533, 388-389; za 1585. vidi TD 622, 196B; za 1604. vidi TD 13, 112-113.

PRILOG 5 – Četiri rekonstruirane skupine posjednika unutar k.o. Rujani 1884. godine; plavom (A) i ružičastom (B) bojom označen je dio odvojen vlasima u selu Rujan, zelenom su bojom označene zemlje hipotetskih nasljednika čiflika Mehmeda subaše u selu Rujan, dok su crvenom bojom označene zemlje koje su pripadale skupini posjednika iz Žilića; žutom i narančastom bojom označeni su posjedi trojice kmetova koji ukazuju na generičku povezanost zemljišne razdiobe zaseoka Maljani s razdiobom Gornjih Rujana – uoči da se njihov najzapadniji doseg poklapa s najzapadnijim dosegom posjednika iz Gornjih Rujana

Vukašina (na Radonjinoj baštini; 90 akči filurije) i Nikole sina Đurašina (na Vukićevoj baštini; 160 akči filurije). Broj baština u sljedeća dva popisa je bio 6, odnosno 7, ali su uglavnom plaćale umanjeni iznos filurije (1604. jedna je plaćala 200, 2 po 60, a 4 po 50 akči filurije). Odmah su se izdvojili čiftljci Kurda sina Husejina (porezi su iznosili 300 akči), Iskendera sina Hasana (porezi su iznosili 220 akči) te Mehmeda sina Vujka i Mehmeda sina Hasana (porezi su iznosili 900 akči). Čifklik Kurda sina Husejina ostao je cjelovit uz rast prihoda na 520 1585. godine i konačno na 677 akči 1604. godine. Na čifklik Iskendera sina Hasana doselio se još i izvjesni Matijaš te je za njega plaćao 200 akči poreza dok je Iskender nastavio plaćati 220 akči. Čifklik dvojice Mehmeda

spominje se i kasnije s poreznim opterećenjem od 500 akči, a od njega je mogao biti odvojen čifklik Mehmeda sina Hasana opterećen sa 150 akči poreza 1585. i 1604. godine te čifklik Mehmeda sina Malog Alije koji je 1585. godine plaćao 500 akči poreza.⁵¹ Sve ove posjede treba tražiti na području Donjih Rujana na zemlji koja pripada zaseocima Podstrana i Avlija.

⁵¹ Za 1550. vidi SpahoAličić, 300 i 385-386; za 1574. vidi TD 533, 388-389; za 1585. vidi TD 622, 197A-197B; za 1604. vidi TD 13, 113-114.

Vlasničko-posjedovna struktura Gornjih Rujana

Gornji Rujani obuhvaćaju jugoistočni dio katastarske općine Rujani. Selo je tipično, jer je do 19. stoljeća očuvalo prežitak nekadašnje podjele na filurijske baštine tj. srednjovjekovne ždrijebove. Oni će postati vidljivi iz raščlambe vlasničko-posjedovnih cjelina koje su, kako ćemo vidjeti, sastavljene od nekoliko takvih baština. U Gornjim se Rujanima razaznaju dva prepoznatljiva dijela sela. Središnji dio (A) Gornjih Rujana smješten je u zavali zapadno od *ulice*⁵² koja od Jelčića i Šukera vodi na bunar Berberovac, smješten na predjelu Prikače, protežući se prema zapadu sve do spoja s Donjim Rujanima kod lokve na Glavici. Rubni dio (B) smješten je istočno između spomenute *ulice* i brda Čukovac, odnosno granice susjednog sela Lištani. Posjedi posjednika iz tih dvaju dijelova Gornjih Rujana nalazili su se 1884. godine sjeverozapadno (A), odnosno jugoistočno (B), od *ulice* koja ih razdvaja te se tek donekle miješaju podalje u polju ispod seoskog puta⁵³ na koji se ta *ulica* okomito priključuje.

Rubni tj. jugoistočni dio (B) Gornjih Rujana obuhvaća posjede 22 kućna broja spomenuta u austro-ugarskom katastru iz 1883. godine. Najveći dio obrađivao je zemlju u vlasništvu Ahmeta Aliagića iz Livna (kućni brojevi 1, 2, 3, 23, 37, 45, 53 i 68), koji je jedan dio zemlje zadržao u izravnom posjedu (Ahmed Aliagić na k. br. 29). Od njega je po svojoj prilici otkupljeno i zemljište koje je bilo u vlasništvu Župnog ureda župe Lištani na kućnom broju 52. U prostornom smislu ovi posjede čine relativno zaokruženu cjelinu, ali su s njima izmiješani posjedi jednog

PRILOG 6 – Skupine posjednika u rubnoj skupini posjednika (B) u Gornjim Rujanima; unutar te skupine posjednici su grupirani prema kriteriju grupiranosti njihovih čestica u kompozitne blokove tako da se dobivaju tri skupine kućnih brojeva obrađene u daljnjem testu; zelene nijanse (k. br. 1, 2, 3, 11, 22, 23, 25, 29, 37, 45, 52, i 53), crvene nijanse (4, 5, 6, 47 i 55) i plave nijanse (26, 42, 53, 67 i 68) olakšavaju uočavanje njihovog rasporeda.

kmeta nasljednika Hasana Dizdara iz Livna (Jakov Jelčić mlađi na k. br. 22) i trojice kmetova Špire Kujundžića (k. br. 11, 25 i 51). U taj zemljišni posjed svakako treba dodati i nekoliko udaljenih čestica na predjelu Brižine u vlasništvu Ibrahim-bega Firdusa, a koje su držali spomenuti Mate Kalajica i Petar Vidić, veličine 7,91 gonjaj. Ova skupina posjednika drži obrađivo zemljište ekvivalentno 270 zadarskih gonjaja tj. riječ je o ukupno 9 baština od po 30 gonjaja.

Za razliku od ove skupine posjednika kojima su posjedi uvelike bili smješteni u polju, na krčevini podalje od polja nalazio se izdvojen omanji posjed četvrtog Kujundžićeva kmeta (k. br. 67) odmah pored sličnog zaokruženog posjeda Aliagićeva kmeta Mate Brčića (k. br. 68). U sličnom položaju na zemljištu koje uglavnom nosi toponim Krči, smjestilo se još 4 kućna broja (k. br. 68 također na Aliagićevoj zemlji, k. br. 42 na zemlji Hasana Dizdara te k. br. 53 i 26 na zemlji Špire Kujundžića). Ovi očito naknadno iskrčeni posjedi odgovaraju površini od 32,32 zadarska

⁵² *Ulicom* se u livanjskoj toponimiji označavaju prolazi za ljude, životinje i kolski promet koji spajaju kuće, smještene uz rub polja, i putove odnosno njive u polju. Pri tome se *ulicom* zovu samo prolazi koji su ograđeni zidom. Takve se *ulice* u pravilu i dan danas razaznaju u krajoliku zbog živice i drveća koje iz nje rastu. Ukoliko takvi prolazi nisu ograđeni zidom, nazivaju se *mrginjima*. Pri tome su *mrginji* često bili u privatnom vlasništvu te su ih vlasnici znali samoinicijativno uspostavljati na svojem zemljištu ukoliko su ih smatrali potrebnima. *Mrginj* istodobno može označavati i granicu prema susjednoj čestici te su takvi prolazi očito ime dobili po svojem smještaju.

⁵³ *Putom* se u livanjskoj toponimiji označavaju staze dovoljno široke za promet kolima koje su spajale sela međusobno. U pravilu su se nalazile na nižem kraju podvornice, njiva koje se neposredno od kuća spuštaju prema polju, i višem kraju podputnica koje se nalaze s druge strane tih *puteva*.

POSJEDNICI ZEMLJIŠTA	Kuća i dvor	vrtovi	podvornice	oranice sve	baštinsko zemljište	livada	pašnjak	VLASNIK ZEMLJIŠTA
	m ²	m ²	m ²	m ²	gonjaja	m ²	m ²	
1. Stipan Žarko	700	200		46440	19,97	29650		Aliagić
2. Ilija Čenan	500	800		87990	37,68	60240		Aliagić
3. Blažo Papić	630	950	24930	209430	89,03	85970		Aliagić
23. Jakov Barun	500			18160	7,87	12710		Aliagić
37. Jakov Šuker	100			6730	2,88	2000		Aliagić
45. Mate Čenan	370	550		75780	32,36	86380		Aliagić
29. Ahmet Aliagić	1500			37620	16,51	29360		Aliagić
22. Jakov Jelčić mali	200			24390	10,38	5660	840	Dizdar
11. Mato Kalajica	400	1400		48660	21,29	42170		Kujundžić
51. Jakov Kalajica	450	800		38950	16,96	26900		Kujundžić
25. Pero Vidić	500	300		13060	5,85	7160		Kujundžić
25. & 11.					7,91			Firdus
52. Župni ured					1,31			
Ukupno ova skupina:					270			9 baština

Prilog 7 – Veličina i struktura posjeda kmetova Ahmeta Aliagića, kao i posjeda s njima izmješanih posjeda kmetova Spire Kujundžića i Hasana Dizdara iz Livna.

POSJEDNICI ZEMLJIŠTA	Kuća i dvor	vrtovi	podvornice	oranice sve	baštinsko zemljište	livada	pašnjak	VLASNIK ZEMLJIŠTA
	m ²	m ²	m ²	m ²	gonjaja	m ²	m ²	
53. Pero Čalić	200			9520	4,10	2880		Aliagić
68. Mato Brčić	1400			32800	14,43	20730		Aliagić
42. Petar Popović	700			15900	7,00	8700	17940	Dizdar
26. Ivan Žarko	500			6090	2,78	2510		Kujundžić
67. Mato Vuković	1300			8200	4,01			Kujundžić
Ukupno ova skupina:					32,32			1 baština

Prilog 8 – Veličina i struktura posjeda kmetova Ahmeta Aliagića, Spire Kujundžića i Hasana Dizdara smještenih na krčevini južno od prethodne skupine.

gonjaja što odgovara jednoj standardnoj baštini ili ždrijebu.

Najzapadniju skupinu unutar ove cjeline činila je zemlja dvojice kmetova nasljednika Hasana Dizdara iz Livna (k. br. 4 i 5), jedan kmet Hasana Dželalije iz Livna (k. br. 47) te dvojica kmetova Špire Kujundžića (k. br. 6 i 55). Njihovi posjedi odgovaraju površini od 124,02 zadarska gonjaja što je dovoljno za tri baštine od 30 gonjaja. Prema tome zemljište koje zauzimaju posjedi kućnih brojeva unutar ovog rubnog dijela (B) Gornjih

Rujana odgovaraju površini od 14 ždrijebova veličine 30 gonjaja (uz manji ostatak od 6,34 gonjaja). Dapače i Aliagićeva zemlja u cjelini odgovara površini od 224,84 gonjaja što se opet može protumačiti kao 7 ždrijebova od 32 gonjaja.

Ulica koja se od Jelčića kuća spušta prema Berberovcu i suhozidi kojima je ograda razdvajaju jugoistočni od sjeverozapadnog kompleksa seoskog zemljišta tj. rubni (B) od središnjeg (A) dijela sela. Središnji dio (A) sela sastoji se od zemlje u vlasništvu nekoliko

POSJEDNICI ZEMLJIŠTA	Kuća i dvor	vrtovi	podvornice	oranice sve	baštinsko zemljište	livada	pašnjak	VLASNIK ZEMLJIŠTA
4. Jakov Jelčić veliki	1200	150	19850	93790	40,14	112120	13310	Dizdar
5. Rade Bošković	650		24460	106970	45,41	66280	11450	Dizdar
47. Rade Žarko	150		2800	6760	2,91	540		Dželalija
6. Vicko Šuker	700		29880	53870	23,03	85490	8300	Kujundžić
55. Tadija Šuker	700		16080	28990	12,53	61280		Kujundžić
Ukupno ova skupina:					124,02			4 baštine
Prethodna skupina:					270			
Prethodna skupina:					32,32			
Ukupno rubni dio (B)					426,35			14 baština

Prilog 9 – Veličina i struktura posjeda kmetova Spire Kujundžića, Hasana Dizdara i Hasana Dželalije iz Livna smještenih između ulice koja se spušta od Jelčića kuća prema Berberovcu i ulice koja se spušta od Papićević i Čenanovih kuća prema putu

veleposjednika. Iako se te zemlje nalaze naoko izmještane bez većeg unutrašnjeg reda i ovdje se mogu naći jasni tragovi nekadašnje podjele na baštine i srednjovjekovnih mjerničkih načela kojim su one uspostavljane. Tako zemljište Alije Čizmića u Gornjim Rujanima odgovara površini od 180,97 zadarskih gonjaja, zemljište Islama Kurića iz Uskoplja površini od 89,67 gonjaja, zemljište Muje Tarabe iz Livna površini od 29,94 gonjaja te zemljište Zulfe, Derve i Rešida Durana iz Livna površini od 121,57 gonjaja. Više je nego jasno da mora biti riječ o 6, 3, 1 i 4 baštine od po 30 gonjaja. U taj se obrazac uklapa i zemljište u vlasništvu Bećira Torlaka iz Velikih Kablića koje odgovara površini od 94,63 zadarska gonjaja (3 baštine), zemljište u vlasništvu Mehe Vranka iz Livna površini od 93,59 gonjaja (3 baštine) te zemljište Špire Kujundžića površini od 448,23 gonjaja (15 baština po 30 gonjaja). Sve skupa je središnji dio (A) Gornjih Rujana imao 32 i pol baštine od po 30 gonjaja.

Raspored podvornica, unutar i pored područja koje se može definirati kao *Langstreifenflur*, izrazito je pravilan te se i po njemu može složiti nekoliko zaokruženih vlasničko-posjedničkih cjelina. Te cjeline odražavaju spomenuta načela na kojima počiva naša hipoteza o kontinuitetu srednjovjekovnih mjernih jedinica za površinu i o kontinuitetu načina zemljišne razdiobe zasnovane na standardiziranim ždrijebovima tj. baštinama. Površina obradivog zemljišta koji

zauzimaju pojedine cjeline djeljiva je, uz relativno mala odstupanja, površinom koju je u srednjem vijeku imao jedan standardni kmetski ždrijeb u zadarskom zaleđu (30 zadarskih tj. hrvatskih gonjaja ili 7,11 hektara).

Najistočnija cjelina (A1) je jasno omeđena *mrjinjem* (SZ), *ulicom* (JI) i *putem* (SI). Unutar ove cjeline nalazi se nekoliko čestica posjednika čiji posjedi čine dio sjeverozapadnijih cjelina pa ih ne uzimamo u obzir prilikom računanja površine ove cjeline. To je odraz toga da je ova cjelina nastala kasnije u odnosu na njih. Kujundžićevi kmetovi (k. br. 7, 8, 9, 56 i 57) drže zemljište koje odgovara površini od 89,97 gonjaja dostatno za **tri baštine od po 30 gonjaja**.

Dalje prema sjeverozapadu nastavlja se zemljište u posjedu k. br. 12 i 14 vlasnika Bećira Torlaka iz Velikih Kablića. Druga dvojica njegovih kmetova (k. br. 41 i 48) ne ulaze u ovu skupinu (A2) zato što su njihovi posjedi smješteni na najzapadnijem rubu sela. Njima su sjeverozapadni i jugozapadni susjedi posjedi Kujundžićevih kmetova na k. br. 13, 24 i 49. Dalje na sjeverozapad se nastavljaju posjedi Čizmićevih kmetova (k. br. 27, 15 i 58). S obzirom da tražimo obrise nekadašnjih standardiziranih baština zanimljivo je da k. br. 12, 14, 24, 49, 13, 28 i 27 koji se u predjelu Podvornice nastavljaju jedni na druge imaju površinu od 122,26 gonjaja. Tu je, dakle, bila riječ o nekadašnje 4 baštine od po 30 gonjaja. Već smo spomenuli da Čizmićevo imanje ima

PRILOG 10 – Vlasničko-posjedničke cjeline unutar Gornjih Rujana (tamnozeleno = B1, mliječnozeleno = B2, svjetlozeleno = B3, plavo = A1, ljubičasto = A2, crveno = A3 i žuto = A4); jezgru zemljišne razdiobe predstavljaju crvena i ljubičasta skupina tj. njihove Podvornice

	Kuća i dvor	vrtovi	podvornice	oraniče sve	baštinsko zemljište	livada	pašnjak	
7. Ivan Maić	650		11320	16320	7,16			Kujundžija
8. Božo Jelčić	580		11680	44160	18,87			Kujundžija
9. Ivan H(e)rceg	500	300	38730	58350	24,96			Kujundžija
56. Blaž Jelčić	450	550	16100	50430	21,70			Kujundžija
57.Mato Jelčić	500			40420	17,27			Kujundžija
Ukupna površina	2680	850		209680	89,97			

PRILOG 11 – Veličina i struktura posjeda Kujundžićevih kmetova u prvoj cjelini sjeverozapadno od Berberovca (A1).

PRILOG 12 – Kućni brojevi unutar četiri skupine posjednika u središnjem dijelu (A) Gornjih Rujana; plavim nijansama prikazani su posjednici iz prve obrađene skupine (A1 = k. br. 7, 8, 9, 56 i 57), crvenim nijansama iz druge (A2 = 12, 13, 14, 15, 27, 29, 36, 58 i 60), ružičastim nijansama iz treće (A3 = k. br. 16, 30, 54, 17, 31 i 20) te zelenim nijansama iz četvrte obrađene skupine posjednika (A4 = k. br. 19, 21, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 46, 48, 62, 63 i 64).

	Kuća i dvor	vrtovi	podvornice	oranice sve	baštinsko zemljište	livada	pašnjak
12. Jure Plazonić	1900		18680	87290	37,63		Torlak
14. Kata Plazonić	60		16070	23670	10,01		Torlak
24. Vrano Kalajica	300			11800	5,11		Kujundžija
49. Luka Jelčić	700			9290	4,21		Kujundžija
13. Ilija Džaja	250	830	20240	38840	16,84		Kujundžija
28. Alija Čizmić	1100				0,46		
27. Nikola Radić	1500	580	25730	111690	48,00		Čizmić
					122,26		4 baštine
15. Todor Stojanac	1100	1640	33540	136370	58,7		Čizmić
58. Božo Buljan Škrabo	2520		21080	142750	61,30		Čizmić
					242,26		8 baština
29. Jozo Vučko	600		5350	11980	5,31		Taraba
60. Ivan Vučko	100		14200	33710	14,27		Taraba
36. Božo Jurić	300			24260	10,36		Taraba
Ukupno prvi dio (A2):					272,2		9 baština
65. Ivan Grahovac	900				0,38		Kurić
16. Božo Grahovac	1800	960	54140	209680	89,67		Kurić
					90,05		3 baštine
30. Ilija Biluš	1000		21040	65830	28,11		Vranjak
54. Spiro Kujundžić	3150		31630	373210	158,80		
17. Luka Biluš	1000		43670	154185	65,06		Vranak
20. Anton Čenan	320			32100	13,68		Kujundžić
31. Stipan H(e)rceg	500	250	29030	41130	17,67		Kujundžić
Ukupno drugi dio (A3):					373,37		12 i pol baština
Ukupno:					645,57		21 i pol baština

PRILOG 13 – Veličina i struktura posjeda kmetova unutar druge (A2) i treće (A3) vlasničko-posjedničke skupine u središnjem dijelu (A) Gornjih Rujana.

okruglu površinu od 180,97 gonjaja dostatnih za 6 baština od po 30 gonjaja, a to se poklapa u strukturi posjeda pojedinih kmetova. Posjedi k. br. 15 i k. br. 58 odgovarali su površini od 58, i 61,3 gonjaj što zajedno s već nabrojenim posjednicima daje 180,96 odnosno 242,26 gonjaja. Dakle, imali smo 4 baštine, pa 6 baština i naposljetku 8 baština od po 30 gonjaja. S posjedom trojice kmetova Muje Tarabe iz Livna (k. br. 29, 36 i 60) od 29,94 gonjaja zaokružuje se cjelina (A2) koju zaokružuju *marginji* koji se spuštaju od Plazonića kuća (JI) i Grahovčevih kuća (SZ) prema seoskom *putu* (SI) s ukupno **9 baština od po 30 gonjaja** (272,2 gonjaja).

Kmetovi Islama Kurića iz Uskoplja (k. br. 16 i 65) nastavljaju ovaj niz prema sjeverozapadu s 90,05 gonjaja odnosno 3 baštine od po 30 gonjaja. Njihove podvornice čine jasnu cjelinu s kmetovima Mehe Vranka iz Livna (k. br. 17 i 30), s imanjem Špire Kujundžića iz Livna (k. br. 54) i dvojice Kujundžićevih kmetova (k. br. 20 i 31). Cijela skupina (A3) imala je 373,37 gonjaja dovoljnih za skoro 12 i pol ždrijebova (nedostaje 1,63 gonjaja). Međutim, ova i prethodna skupina posve su izmiješane te njihov zajednički posjed daje okruglih 645,57 gonjaja dostatnih za 21 i pol baštinu uz samo 0,57 gonjaja ostatka. Njihova skupina Podvornica nema jasnu granicu prema

	Kuća i dvor	vrtovi	podvornice	oranice sve	baštinsko zemljište	livada	pašnjak
64. Božo Barišić	950			32660	14,18		Zulfo Duran
33. Anton Barišić	1000	710		78230	33,73		Zulfo Duran
34. Mato Brdar	2950	400		98830	43,11		Rešid Duran
					91,02		3 baštine
63. Josip Brdar	600	1600		43370	19,23		Derviš Duran
43. Stipan Vulić	300		15040	29360	12,51		Čizmić
					122,76		4 baštine
41. Jakov Brdar	200		14350	92370	39,06		Torlak
62. Niko Popović	200	200		500	0,38		Zulfo Duran
48. Stipan Čenan	300			18480	7,92		Torlak
21. Šimun Vidić	700		2350	30400	13,12		Kujundžić
					183,24		6 baština
39. Šimun Brdar	230			30720	13,06		Kujundžić
35. Anton Brdar	220		14850	46680	19,79		Kujundžić
46. Jakov Ćurković	510			13270	5,81		Kujundžić
44. Ilija Brdar	50			13750	5,82		Bulović
19. Filip Romić	300			12890	5,57		Derviš Duran
38. Ivan Čenan	150			8760	3,72		Kujundžić
40. Tadija Grahovac	650			12080	5,37		Zulfo Duran
					242,38		8 baština

PRILOG 14 – Veličina i struktura posjeda kmetova unutar najzapadnije skupine posjednika (A4) u središnjem dijelu (A) Gornjih Rujana.

sjeverozapadu, ali je jasno da su Duranovi kmetovi koji se nalaze zapadnije od njih jedna cjelina.

Najzapadnija cjelina (A4) osim posjednika koji imaju Podvornice obuhvaćaju i nekolicinu posjednika čije su zemlje smještene na krčevini iznad polja. Zbog toga ih je nemoguće sa sigurnošću poredati, ali se čini da barem prvi dio posjednika drži okrugle posjede koji se daju povezati s nekadašnjim baštinama. Kmetovi Zulfe Durana iz Stambola (k. br. 33 i 64) i Rešida Durana (k. br. 34) držali su 91,02 gonjaja dostatna za tri baštine od po 30 gonjaja. Kmet Durana Derviša na k. br. 63 i kmet Alije Čizmića na k. br. 43 su, izgleda, držali jednu nekadašnju baštinu, a svi preostali posjednici ove skupine još 4 baštine. Ukupno je ova cjelina obuhvaćala 242,38 gonjaja dovoljnih za 8 baština od po 30 gonjaja.

Iz svega navedenog vidimo da je na području Gornjih Rujana površina baštine iznosila 30 zardarskih tj. hrvatskih gonjaja. Ta se površina ponavlja i kod pojedinih vlasnika, i kod pojedinih

kmetova, kao i kod pojedinih zaokruženih prostornih cjelina. Središnji dio (A) sela jasno je omeđen sa sjeverozapada posjedima kmetova s kućama u Donjim Rujanima iako se njihove čestice (oranice) nalaze dijelom izmiješane u pograničnoj zoni. Tri oranice kmetova iz Donjih Rujana nalaze se dublje u prostoru koji pripada Gornjim Rujanima te one, po svemu sudeći, svjedoče o načinu na koji je izdvojen čiftlik sinova Mehmeda subaše sredinom 16. stoljeća. Na sličan način se može objasniti i izmiješanost livada Gornjih Rujana s livadama posjednika iz zaseoka Maljani u Gornjih Rujanima. Te su livade smještene u predjelima Rašče i Brize u najudaljenijem dijelu polja prema sjeвероistoku u području koje je najkasnije iskrčeno. Činjenica da su livade Donjih Rujana duboko ispod Gornjih Rujana i obrnuto ukazuje da je nekada bila riječ o istoj cjelini. Najsjeverozapadnije čestice livade posjednika iz Gornjih Rujana odražavaju nekadašnji obuhvat sela Rujan prije izdvajanja čiftlika

Mehmeda Subaše. To postaje još jasnije kada se vidi da oni nemaju čestice ispod Firdusovih zemalja, smještenih sjeverozapadnije od nekadašnje granice Rujana i Žilića, a koje su obrađivali kmetovi iz zaseoka Podstrana i Avlija. Seljani izvornog sela Rujan nisu ni mogli imati parcele ispod nekadašnjeg sela Žilić. Jugoistočna granica središnjeg dijela (A) jasno je određena *ulicom* koja od Berberovca vodi prema Jelčića kućama, što je naglašeno suhozidnim ogradama s obje strane *ulice*. Taj središnji dio (A) očito se podudara s obuhvatom sela Rujan 1540. godine jer se i tada spominju 32 baštine.⁵⁴ Kako se u defteru iz 1550. godine spominje 36 baština⁵⁵ teško može biti slučajno da se odmah jugoistočno od Berberovca nalazi manja skupina kmetova (k. br. 4, 5, 6, 47 i 55) sa zemljištem dostatnim za još 4 baštine. Ukupan broj od 46 i pol baština do kojeg smo došli primjenom retrogradne analize katastarskih podataka iz austro-ugarskog katastra također se može dovesti u vezu s podacima iz deftera. Naime, 1585. godine u selu Rujan zabilježene su 44 baštine, ali su uz njih kao još dvije porezne jedinice zapisani jedan zemlin (dakle jedan ili više komada oranice) i otlak s jajlakom i čairom.⁵⁶ Dakle, bila je riječ o 46 zemljišnih cjelina koje se posve vjerojatno poklapaju s naših 46 i pol rekonstruiranih baština.

Otvoreno je pitanje u kojem je vremenskom razdoblju uspostavljena zemljišna razdioba o kojoj smo dosada govorili. Zadnje tri faze razvoja zemljišne razdiobe poklapaju se sa stanjem zabilježenim u defterima 16. stoljeća. Očito je tada dostignut maksimum iskrčenosti zemljišta u Gornjim Rujanima. Takva se zemljišna razdioba sasvim sigurno morala nadovezivati na ranije srednjovjekovno razdoblje, no o tom razdoblju ne znamo ništa osim da je postojalo selo Rujani. Do neke mjere pomaže arheologija jer znamo da je područje k. o. Rujani bilo snažno naseljeno još u antičko doba.⁵⁷ Na drugim su lokalitetima na Livanjskom polju upravo na predjelu Podvornica (npr. Lištani, Lipa i Strupnić), koje svugdje imaju sličan smještaj kao ove u Rujanima, pronađeni vrijedni arheološki tragovi iz srednjovjekovnog i antičkog doba. Arheolozi su već isticali povezanost toponima Podvornice s kontinuitetom iz

srednjovjekovnog i antičkog razdoblja, osobito zbog činjenice da je većina stećaka na livanjskom polju smještena upravo na Podvornicama.⁵⁸ U kontekstu Gornjih Rujana svakako su najvažnija iskopavanja u susjednom selu Lištani gdje je na lokalitetu Podvornice iskopano važno starokršćansko i srednjovjekovno nalazište.⁵⁹ Ono je smješteno upravo na dnu Podvornica uz seoski put koji se nalazi na suprotnom kraju tih njiva u odnosu na kuće. Slična je situacija s većinom suvremenih groblja na livanjskom području, a isto se može reći i za stećke koji nerijetko prate tu logiku. Pronalazak ranokršćanske bazilike, karolinških ostruga i kontinuitet ukapanja koji su utvrđeni na lištanskoj Podvornici daju naslutiti da se izvorište Podvornica treba tražiti čak i u vrlo ranom razdoblju. Na priloženoj karti vidljivo je da je os zemljišne razdiobe u Rujanima bio seoski *put* koji je položen pod pravim kutom u odnosu na očuvanu trasu rimske ceste Salona – Servitium koja je prolazila kroz Rujane. Slijedom navedenog smatramo da je i ovdje morao postojati određeni kontinuitet između antike i srednjeg vijeka, ako ništa drugo onda u vidu obnove ekonomskog života na nekadašnjim rimskim središtima. Uz očit izostanak arheoloških iskopavanja, ne vidimo razloga zašto se uz obnovu ranokršćanskih sakralnih lokaliteta uzduž rimskih prometnica, tipičnu za hrvatsko 9. stoljeće, ne bi odvijala i obnova ekonomskog tj. poljoprivrednog života.⁶⁰ Čini nam se neosnovanim zamišljati da su se kulturni transferi iz zapadne Evrope ograničavali isključivo na predmete visoke kulture i vojno-politički ustroj zato što su ti transferi morali imati utjecaja i na poljoprivredu kao osnovnu ljudsku djelatnost u srednjem vijeku.⁶¹ Smještaj Gornjih Rujana odmah uz spomenutu rimsku cestu koja je predstavljala najkraću komunikaciju od Salone, gdje se smjestilo jedno od središta hrvatske kneževine, prema sjeveru ukazuje na to da se to naselje moralo smjestiti na jednoj od najzanimljivijih lokacija u tom kontekstu. Svesrdno se nadamo arheološkim istraživanjima koja bi potvrdila ili opovrgla naše slutnje.

Zapadnoevropska iskustva govore o tome da su ovakve zemljišne razdiobe u embrionalnom

⁵⁴ TD 211, 552.

⁵⁵ Spaho/Aličić 2007, 385–386.

⁵⁶ TD 622, 196A.

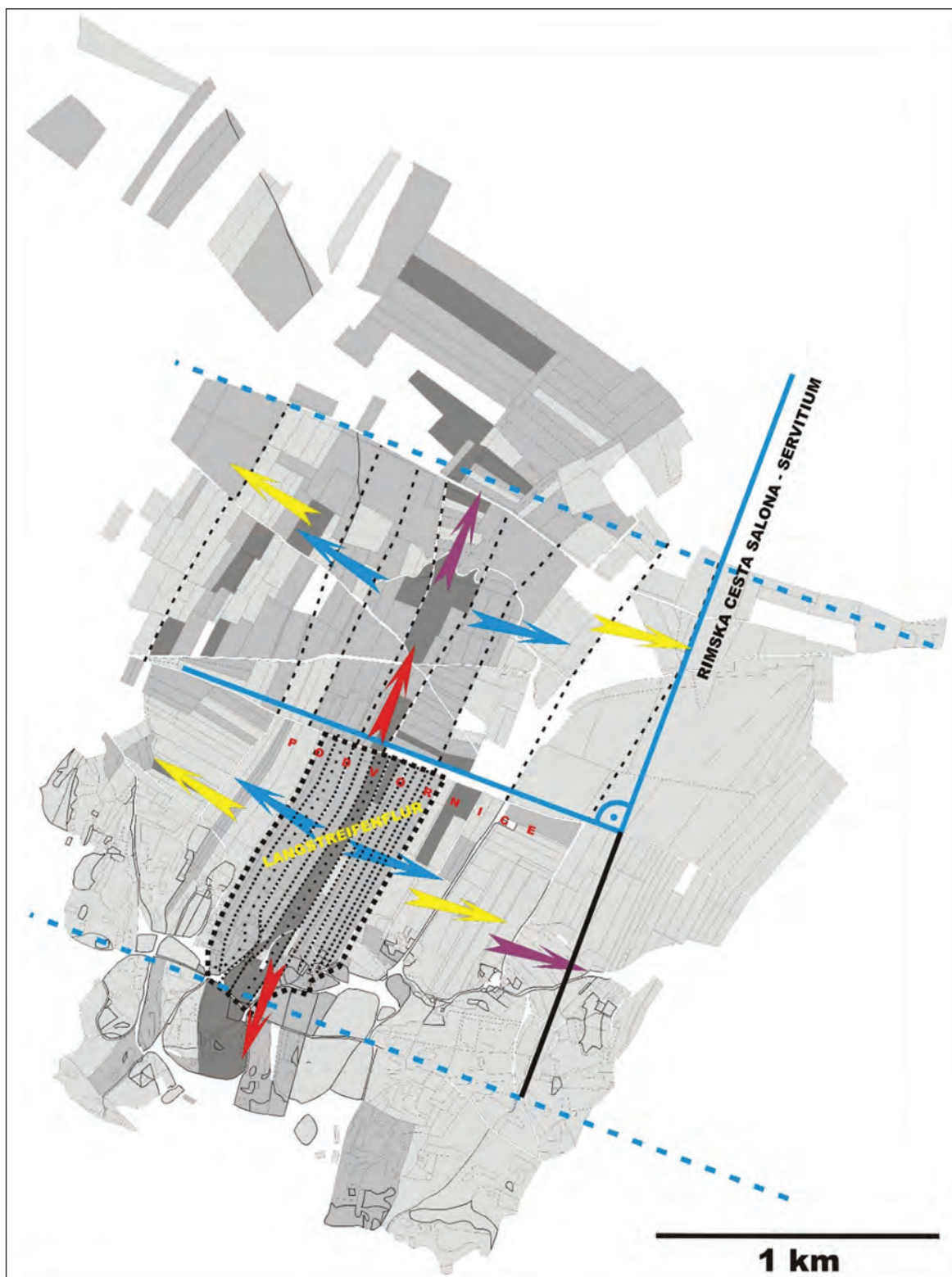
⁵⁷ Čović (ur.) 1988, 229–250.

⁵⁸ Marić 2003; Marić 2006; Marić 2009; Marić Baković 2020; Petrinc 2009, 99–100.

⁵⁹ Marić 2006.

⁶⁰ Rapanić 2017, Jakšić 2008.

⁶¹ Rapanić 2017, 95–138 osobito 123–129.

PRILOG 15 – Skica modela evolucije zemljišne razdiobe Gornjih Rujana; prvu fazu označavaju crvene strelice, plave drugu, žute treću te ljubičaste posljednju.

smislu nastajale u karolinško i postkarolinško doba te da je srednji vijek odgovoran za njihovu evoluciju. Naša analiza pokazuje da je baština

ili ždrijeb od 30 zadarskih tj. hrvatskih gonjaja bila gradivna stanica evolucije te zemljišne razdiobe. Ta je razdioba u svojoj posljednjoj fazi

imala 32 odnosno 46,5 baština, što se s razlogom poklapa s brojem baština, tj. poreznih jedinica u defterima iz 1540. i 1585. godine. Prostorna i metrološka raščlamba pokazuje da je prostorna evolucija te zemljišne razdiobe započela na znatno manjoj površini i to na jednom dijelu predjela zvanog Podvornice. Embrionalna jezgra te zemljišne evolucije bilo je pridvorno gospodarstvo, tj. *curtis* koji je obuhvaćao 240 gonjaja oranice. Raspadom pridvornog gospodarstva nastaju Podvornice i njima pridruženi ždrijebovi, a na mjestu samog *curtis*-a razvija se *Langstreifenflur*. O starosti *curtis*-a bez arheoloških i pedoloških istraživanja ne možemo sa sigurnošću ništa reći, ali je to svakako bilo prije kasnosrednjovjekovnog doba i prije potpadanja Hlivanjske županije pod vlast bosanskih banova i kraljeva. Ne vidimo razloga zašto bi razvoj na tome prostoru zastajao za središnjim dijelovima srednjovjekovne Hrvatske između Zadra, Knina i Klisa koji se nalaze u neposrednom susjedstvu. Stoga možemo pretpostaviti da se raspad pridvornog gospodarstva, kao i s time povezani početak evolucije zemljišne razdiobe, morao dogoditi u slično doba kao i u toj središnjoj zoni kojoj je, dapače, pripadala i sama Hlivanjska županija spomenuta već u IX. stoljeću. Po našem je mišljenju to moglo biti samo potkraj ranoga srednjeg ili početkom razvijenoga srednjeg vijeka u doba privatizacije kraljevskih prerogativa od strane oblasnih gospodara tj. početaka feudalizacije u XI. stoljeću.⁶² S raspadom pridvornog gospodarstva uspostavljaju se samodostatne kmetske jedinice tzv. ždrijebovi (koje odgovaraju njemačkoj *hubi*, mađarsko-slavonskom *selištu* ili *sesiji*, engleskom *virgateu* te francuskom i talijanskom *mansusu*). Feudalno gazdinstvo s proizvodnjom u vlastitoj režiji tj. *curtis* nestaje da bi od njega nastalo selo u kojem je vlastelinska proizvodnja zastupljena samo kroz alod tj. zgon. Ždrijebovi zajedno čine pojedina sela, a sela čine vlastelinstva. Ždrijebovi se kao pojam ne spominju prije 13. stoljeća što i ne treba čuditi jer oni nastaju ekspanzijom podvornica kojima se trag može nazrijeti već u 11. stoljeću.⁶³ Pojam *curtis* kojeg se spominje u kupoprodajnim ugovorima iz tog doba obuhvaćao je po svoj prilici upravo pridvorno gospodarstvo ili samo njegov dio nakon što se ono počelo

raspadati na satelitske kmetske jedinice. Nove jedinice dobivale su udio u postojećem zemljištu *curtis*-a ili dvora, dakle, ono što odgovara kasnijim Podvornicama. Poljoprivreda se očito širila jer se na podvornicu nadovezuje vanjsko zemljište, nastalo kasnijim krčenjem, te dolazi do evolucije prema pojmu ždrijeba. Svakom je sudioniku neke zemljišne razdiobe pripadalo pravo na dio novoiskrčenih površina srazmjerno veličini podvornice, a kasnija ujednačenost površine podvornica unutar pojedinih ždrijebova/baština posljedica je upravo takve evolucije.

Susjedni Donji Rujani oblikovali su se kao naselje u vrijeme osmanske vlasti. Jedini dio sela koji je mogao potjecati iz srednjovjekovnog razdoblja bio je zaseok Podstrana. Tu se, valjda, nekoć nalazilo selo Žilić. Donji Rujani su, inače, raspršeni u tri ili četiri skupine kuća. Uz već spomenutu Podstranu, koja se smjestila na najzapadnijem dijelu sela, riječ je o Avliji (čiji je dio i predjel zvani Brig) i Maljanima. Avlija, s značenjem dvorišta te Maljani, očito nekadašnji Mahaljani (na austro-ugarskom katastru Mala tj. Mahala), toponimi su osmanskog porijekla koji ukazuju i na moguće vrijeme nastanka tih zaseoka. Ti su dijelovi sela odvojeni i u zemljišnom smislu jer se njive koje im pripadaju nastavljaju od kuća prema polju (od jugozapada prema sjeveroistoku). Određena izmiješanost čestica između tih dijelova sela ipak postoji, što je očita posljedica postupne ekspanzije obradivih površina krčenjem. Čestice bliže kućama ranije su se ustalile u privatnom vlasništvu/posjedu pa one čvršće odražavaju stariju razdiobu zemljišta. Taj krajolik širokih traka nastao je cijepanjem nekadašnjih četvorina zemljišta širokih 150–200, a dugačkih 200–300 metara. Terminologijom njemačke historijske geografije takva se zemljišna razdioba naziva *Blockgewannflur* odnosno otvorena zemljišna razdioba na blokove s kasnijom parcelacijom u kratke trake. Od spomenuta tri zaseoka Donjih Rujana (Podstrana, Avlija i Maljani) dva su se razvila u osmansko doba stihijskim i neplanskim razvojem naselja na čitliku. Ovaj je tip naselja na Livanjskom polju iznimno rijedak te će stoga biti važno proučiti i njihov nastanak i razvoj. Naime, takva su naselja tipičnija za srednjobosansko područje gdje je u osmansko doba prevladavao čitlik kao oblik gospodarenja zemljištem. S obzirom na to da je unutar ovog naselja postojalo više jezgri, ono se i razvijalo kao

⁶² Usporedi: Nitz 1994, 37–172.

⁶³ Bromlej 1964, 121–125.

PRILOG 16 – Područje Gornjih Rujana prema vrsti zemljišta; svijetložutom bojom označene su oranice, zelenom livade, svijetlo zelenom pašnjaci te svijetlo smeđom šume

niz manjih ograđenih dvorišta. Jedino je zaseok Podstrana zadržao osobine srednjovjekovnog naselja i pripadajuće zemljišne razdiobe. Načela

starohrvatske zemljišne razdiobe su prodrle i u regionalnu osmansku mjerničku praksu.

Zemljišna razdioba Gornjih Rujana, protumačena ovom analizom, omogućila nam je vrijedan uvid u izgled osmanskih sela s područja Kliškog sandžaka. Gornji Rujani su dobar primjer za proučavanje naselja nastalog u srednjem vijeku kojem su Podvornice bile najvažnija funkcionalno-strukturna sastavnica. Te Podvornice su nastale na još starijoj zemljišnoj razdiobi koju se najbolje može protumačiti kao ranosrednjovjekovni *curtis*. Taj *curtis* je nastao najvjerojatnije još u doba uspostave franačke vlasti u ovom dijelu Evrope u sklopu planske kolonizacije Hrvata ili, ako se držimo tradicionalne historiografije, planske organizacije prostora u svrhu strateške kontrole odnosno organizacije obrane protiv Bizanta i Bugara. Njihova je svrha isprva bila u osiguravanju vojnih kapaciteta uzduž strateških tj. rimskih prometnica, odnosno za uzdržavanje pripadnika vladarske ili županske pratnje. Pripadnici elite obrađivali su te posjede radom služinčadi/roblja ili radom ovisnih seljačkih domaćinstava. S vremenom je naglasak u ekonomiji prešao na samostalno seljačko ili kmetsko imanje tzv. ždrijeb te se *curtis* raspada ustupivši mjesto Podvornici kao sastavnom dijelu tih novih proizvodnih stanica. Ždrijebovi su nastali evolucijom od Podvornica te se preko njihovog odnosa otkriva kod kojim se može proučiti evolucija ovog zemljišnog sistema. Naša analiza pronašla je mnoštvo pokazatelja da je u selu Gonjim Rujanima baština od 30 zadarskih tj. hrvatskih gonjaja uistinu bila osnova ove razdiobe tj. njezine evolucije. Deferi iz klasičnog osmanskog doba potvrđuju rezultate te analize. Na temelju ovih rezultata formira se značajna nova hipoteza da se kontinuitet krajolika i poljoprivrede može pratiti ne samo preko toponimije i pisanih izvora nego i preko geomorfoloških ostataka (strukture i izgleda njiva) koje proučavamo raščlanjujući evoluciju zemljišne razdiobe. U ovoj raspravi kratko smo se osvrnuli i na zemljišnu razdiobu Donjih Rujana koja se odvijala prema drugačijim kolonizacijskim načelima u odnosu na gornje Rujane tako što je tamošnja zemljišna razdioba nastala raspadom većih zemljišnih cjelina tj. čiflika.

About the Origin of Land Division in Gornji Rujani (The Reverse and Merological Analysis of the Austro-Hungarian Cadastre)

The Land division in the village of Gornji Rujani (situated on Livanjsko polje near Livno in Bosnia and Herzegovina) as recorded in the Austro-Hungarian land survey from 1883 is a residue of a long evolution. The author conducts a reverse analysis of the source on the basis of metrological regularities similar to the analysis made by German scientists Hans-Jürgen Nitz and Anneliese Krenzlin. His hypothesis is based on the assumption that the medieval land division survived the Ottoman occupation and was the readapted by the Ottomans. That assumption is based on information given by the Ottoman *defters* from 1550 where three notes refer to the size of *baština* (i.e. a standardized land allotment tenured by a member of *vlach* stratus) and to the size of local unit for surface measurement. The author further concludes that those measures were a part of a measurement system used for land division in the medieval Croatian kingdom. In that system a standard allotment tenured by a serf or a free peasant was sized 30 or 32 *gonjajs* used in the Commune of Zadar and sometimes referred as the Croatian or Slavic measure.

The village of Rujani is first mentioned in the grant made by Bosnian king Ostoja to *vojvoda* Hrvoje Vukčić Hrvatinić in 1400. During the Ottoman era it was mentioned in several *defters* made from 1528/30 till 1604. Those *defters* indicate that the village of Rujan and Žilić were a part of a single *çiftlik* owned by Ferhad çebebi, son of Iskender şubaşi. That *çiftlik* was later sold to several individuals and groups and the part belonging to a group of *vlachs* is the part from which the present day village of Gornji Rujani evolved. That group of *vlachs* were stated as *reaya* in TD 157 from 1528/30 but from TD 211 from 1540 they were registered as *vlachs* on their *baština* holdings. In 1540 there were 32 *baštinas*, in 1550 36 *baštinas* and in 1585 44 *baštinas* together with two other tax units (a *zemin* and *otlak ve yaylak ve çair*). After 1585 the number of *baštinas* started to drop due to some of them being added to the *zemin* but it can be concluded that the maximum number of tax units in the classical Ottoman period was 46.

In accordance to the initial hypothesis the reverse analysis of cadastral data from the Austro-Hungarian land survey from 1883 uses metrological comparisons to establish the number and distributions of *baštinas*

in the village of Gornji Rujani. Owners and tenants are first attached to groups according to the location of their land plots, most importantly to the location of their tofts or *Podvornicas* as they are locally called in the central Dinaric region. Two large groups were found and latter established as further 3 and four subgroups. The first large group (B) was located southeast from the *ulica* i.e. street surrounded by dry walls leading from the houses of Jelčić family towards the well named Berberovac. That group of tenants held enough land equivalent to 426,35 Zadars/Croatian/Slavic *gonjajs* that was enough for 14 *baštinas* of 30 *gonjajs* each. Within that group (B) three subgroups have been identified holding 270 *gonjajs* i.e. 9 *baštinas*, 32,32 *gonjajs* i.e. 1 *baština* and 124,02 *gonjajs* or 4 *baštinas* of 30 *gonjajs* each. The second large group (A) was located to the northwest of the mentioned street and from the well of Berberovac and it formed the central part of the village. That group of tenants (A) held land equivalent to 977,92 *gonjajs* that was enough for 32,5 *baštinas* of 30 *gonjajs* each. Within that group four subgroups were identified holding 89,97 *gonjajs* i.e. 3 *baštinas*, 272,2 *gonjajs* i.e. 9 *baštinas*, 373,37 *gonjajs* i.e. 12,5 *baštinas* and 242,38 *gonjajs* or 8 *baštinas* of 30 *gonjajs* each. Even within those subgroups further cases of recognizable *baštinas* or groups of *baštinas* were identified. The total number of reconstructed *baštinas* is 46,5.

The author connects the evolution of that land division to the number of *baštinas* mentioned in the Ottoman *defters* of 1540, 1550 and 1585 because the central part (A) of Gornji Rujani had the same number of reconstructed *baštinas* as was recorded in 1540. Additions made to the central part (A) in the direction of southeast were equivalent to the number of new *baštinas* and tax units in 1550 (36 *baštinas*) and 1585 (46 tax units). Within the central part (A) of Gornji Rujani a geomorphological formation is identified similar to German *Langstreifenflur*. That formation was a large block of strips (700x300 meters) within the area called *Podvornice* i.e. tofts. The evolution of land division started from there only to expand to the margins depicted in the Austro-Hungarian land survey from 1883. The author implies that the evolution must have started at the end of the early medieval period (11th century) when the manorial system started to dissolve with the emergence of feudalism. The original estates called *Curtis* in Latin sources from 11th century (i.e. *dvor* in Croatian language) must have started to split to subunits called *Podvornica* (a word meaning under or within the court i.e. *curtis*). From that new independent units *Podvornicas* or tofts new units called *ždrijeb* or crofts (*ždrijeb* means an allotment made by draw) evolved as is recorded in the sources from late 13th century. Tofts and crofts had a fixed ratio within each land division and that ratio

indicates the nature of the arable landscape evolution. Such land division can be traced well in the medieval sources from Zadar area and the analysis made by the author implies that it was actually used on a much wider area probably identical to the early medieval Croatian state that emerged under the Carolingian supervision. After the Ottoman conquest that land division was accepted as a local custom and included in the Ottoman tax practice as *vlach baština* typical for the eastern Adriatic border zone of Klis and Krka *sanjaks*.

Korišeni izvori

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul), Tapu Tahrir Defterleri (=TD): 157 (Bosna 1528/1530), 211 (Bosna 1540), 284 (Klis 1550), 533 (Klis 1568-1574) i 622 (Klis i Krka 1585).
 Tapu ve cadastro Genel Müdürlüğü (Ankara), Kuyûd-i Kadime Arşiv, Tapu Tahrir Defterleri (=TD): 119 (Klis i Krka 1604. – stara signatura 13)
 www.mapire.eu: topografske karte BiH s kraja 19. stoljeća
 Kriegsarchiv Wien: katasarske mape i registri čestica za katastarsku općinu Rujani

Bibliografija

- Meitzen, A. 1895, Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen, Vol. I-III Berlin: Wilhelm Hertz.
 Ančić, M. 2019, Gradu kmeti ili iobagiones castri kao element društvene strukture Hrvatskog kraljevstva, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, 6, 35-132.
 Anzulović, I. 2002, Ponovno o selu Korlatu, Zadarska smotra, *Časopis za kulturu, znanost i umjetnost*, vol. LI, Zadar, 219-238.
 Anzulović, I. 2019, Srednjovjekovna sela i hrvatsko plemstvo na polačkome području, *Polački kraj u prošlosti i sadašnjosti. Zbornik radova, Ogranak Matice hrvatske u Zadru*, 21-110.
 Barada, M. 1957, *Starohrvatska seoska zajednica*, Zagreb: HAZU.
 Belényesi, M. 1969, Hufengrösse und Zugtierbestand der Kläuberlichen Betriebe in Ungarn im 14-15. Jh., *Viehwirtschaft und Hirtenkultur: Ethnogra-*

- phische Studien (ur. László Földes) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969, 460-502.
- Belényesi, M.* 2012, Fejezetek a középkori anyagi kultúra történetéből II., L'Harmattan Könyvesbolt Budapest 2012.
- Belényesi Sarosi, E.* 2013, Landscape and settlements in the Kecskemét region, 1300-1700, PhD Thesis Budapest: Central European University.
- Bloch, M.* 1970, French Rural History. An Essay on its Basic Characteristics, University of California Press: Oakland.
- Bratanić, B.* 1954, Nešto o starosti pluga kod Slavena: uspomeni Lubora Niederlea 1865-1944, Zbornik radova: knjiga 2, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 277-306.
- Bratanić, B.* 1939, Oraće sprave u Hrvata: oblici, navije, raširenje; Publikacije Etnološkog seminara Sveučilišta u Zagrebu 1, Zagreb.
- Brather, S.* 2008, Archäologie der westlichen Slawen, Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, band 61, Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- Bromlej, J. V.* 1964, Stanovljenje feodalizma v Horvati, Izdatel'stvo "Nauka": Moskva.
- Čović, B.* (ur.) 1988, Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine Tom. III, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Dodgshon, R. A.* 1973, The nature and development of Infield-Outfield in Scotland, Transactions of the Institute of British Geographers, no. 59, 1-23.
- Džaja, P.* 2000, Hrvati – katolici livanjskog kraja, Vikarijat Banjalučke biskupije: Zagreb.
- Džaja, P.* 1998, Hrvati u Donjim Rujanima, Vlastita naklada: Zagreb.
- Đurđev, B.* i dr. 1957, Kanuni i kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžak, Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta Turcica historiam Slavorum Meridionalium illustrantia – Tomus primus, Zakonski spomenici sv. 1.
- Hafizović, F.* 2014, Opširni popis timara mustahfiza u tvrđavama Kliškog sandžaka iz 1550. godine, Sarajevo: Naučno istraživački institut „Ibn Sina“.
- Haudricourt A.-G./Delamarre M. J.-B.* 1986, L'Homme et la charue à travers le monde, Lyon: la Manufacture, L'Homme et la nature, 23. izdanje.
- Ilešić, S.* 1950, Sistemi poljske razdelitev na Slovenskem, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Jakšić, N.* 2008, Il ruolo delle antiche chiese rurali nella formazione del ducato croato medievale, Hortus artium medievalium, 103-112.
- Jurković, I.* 2006, Vrhrički i Hlivanjski plemeniti rod Čubranića do sredine 15. stoljeća; njihov društveni položaj, prostorni smještaj, posjedi i gospodarska moć, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti avo-da za povijest HAZU, br. 24, Zagreb, 25-69.
- Kolanović, J.* 1995, Šibenik u kasnome srednjem vijeku, Zagreb: Školska knjiga.
- Krenzlin, A.* 1983, Beiträge zur Kulurlandschaftgenese in Mitteleuropa. Gesammelte Aufsätze aus vier Jahrzehnten, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag gmbh.
- Laszlovszky, J.* 1999, Field systems in medieval Hungary, ...The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways... Festschrift in Honor of János M. Bak, Budapest: CEU Press.
- Marić, M.* 2003, Ranosrednjovjekovne ostruge iz Lištana kod Livna, Starohrvatska prosvjeta, III, sv. 30, Split, 177-184.
- Marić, M.* 2006, Pregled dosadašnjih rezultata arheološkog iskopavanja u Lištanima kraj Livna, Hercegovina, br. 20, Mostar, 25-40.
- Marić, M.* 2009, Preliminarni izvještaj sa zaštitnih arheoloških istraživanja lokaliteta Podvornice u selu Lipa (Livanjsko polje), Hercegovina, br. 23, Mostar, 177-186.
- Marić Baković, M.* 2020, Burial customs based on the example of the medieval community in Lištani on the Livno Field, Life and death in medieval and early modern times, Zbornik instituta za arheologiju Vol. 14, Zagreb, 109-128.
- Nitz, H.-J.* (ur.) 1974, Historisch-geneische Siedlungsforschungen: Genese und Typen ländlichen Siedlungen und Flurformen, Wege der Forschung Band 300, Darmstadt: Wissenschaftlichen Buchgesellschaft.
- Nitz, H.-J.* 1994, Historische Kolonisation und Plansiedlung in Deutschland (ur. Günther Beck), Ausgewählte Arbeiten, Band 1, Kleine Geographische Schriften Band 8, Dietrich Reimer Verlag Berlin.
- Oosthuizen, S.* 2005, New Light on the Origins of Open-field Farming? Medieval Archaeology, vol. 49, – Issue 1, 165-193.
- Oosthuizen, S.* 2007, The Anglo-Saxon kingdom of Mercia and the origins and distribution of common fields, Agricultural history review vol 55/II, 153-180.
- Perić, M.* 2019, Gornji i Donji Rujani u doba Osmanlija: završni rad, mentor Marko Rimac, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Split.
- Perković, T.* 2014, Livanjski kraj u doba rane osmanske vladavine, Cleuna, God. I, br. 1, Livno: Franjevački muzej Gorica, 283-380.
- Petrinec, M.* 2009, Groblja od 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne hrvatske države, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split.
- Pleterski, A.* 2013, The invisible Slavs: župa Bled in the prehistoric Early Middle Ages, Ljubljana: Institut za srheologiju ZRC SAZU, Založba ZRC.

- Rapanić, Ž. 2017, Dalmatinski grad i zaleđe u ranom srednjem vijeku. S usputnim komentarima, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, *Scintillae Stephani* Gunjača dicatae 6.
- Raukar, T. 1977, Zadar u XV. stoljeću. Ekonomski odnosi i društveni razvitak, Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, Zagreb.
- Renes, H. 2010, Grainlands. The landscape of open fields in a European perspective, *Landscape history*, vol. 31, issue 2, 37-70.
- Rimac M./Mladineo G. 2009, Zadarsko okružje na mletačkom katastru iz 1709. godine. Prvi dio: Donji kotar, Državni arhiv u Zadru, Zadar.
- Rimac M./Mladineo G. 2011, Zadarsko okružje na mletačkom katastru iz 1709. godine. Drugi dio: Srednji kotar, Državni arhiv u Zadru, Zadar.
- Rimac, M. 2014a, Selo Cetinske krajine u austrijskim katastarskim izvorima u prvoj polovici 19. stoljeća: promjene i trajanja u selima Donji i Gornji Bitelić: doktorski rad, mentor Željko Holjevac; Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Rimac, M. 2014b, Ima li u Hrvatskoj Open-field-a? Zemljišna razdioba u selu Vojnić iz 1705. godine, *Spalatumque dedit ortum*. Zbornik povodom desete godišnjice Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, Filozofski fakultet u Splitu – Odsjek za povijest, Split, 333-388.
- Rippon, S. 2009, *Beyond the medieval landscape: The Diversification of Landscape Character in Southern Britain*, Oxford University Press.
- Rudić, S. 2021, Bosanska vlastela u XV veku. Prosopografska studija, Istorijski institut Beograd – Centar za napredne srednjovekovne studije, Beograd – Banja Luka.
- Schilbach, E. 1970, *Byzantinische Metrologie*, München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Seebohm, F. 1883, *The English Village Community Examined in its Relations to the Manorial and Tribal Systems and to the Common or Open Field of Husbandry*, London: Longmans, Green, and Co.
- Spaho, F. 1985, Jedan Turski popis Sinja i Vrlike iz 1604. godine, *Acta Historico Oeconomica Iugoslaviae* 12, 21-120.
- Spaho F. Dž./Aličić A. S. 2007, Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine, Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, *Monumenta Turcica historiam Slavonum meridionalium illustrantia - Tomus duodecimus, Serija II – Defteri - knjiga 5*.
- Shepherd, W. H. 1911, *Historical Atlas*, New York: Henry Holt and Company. https://en.wikipedia.org/wiki/Open-field_system#/media/File:Plan_mediaeval_manor.jpg (14. 11. 2021)
- Uhlig, H. 1961, Old hamlets with infield and outfield systems in Western and Central Europe, *Geografiska Annaler*, 43, 285-312.
- Thirsk J. 1964, *The Common fields, Past and Present*, Volume 29, Issue 1, Oxford University Press, 3-25.
- Zaninović-Rumora M. 2018, Šibenske mjere za površinu od 14. do 19. stoljeća, *Zbornik odsjeka za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 36, 19-30.
- Zatykó, C. 2004, „Morphological study on a 15th century village, Csepely.“, *Antaeus* 27, 367-431.
- Zimmermann, J. 2015, *Die Übernahme byzantinischer Feld- und Ackermaße durch den osmanischen Staat: Ein Beitrag zur Frage des byzantinisch-osmanischen Kulturtransfers*, *Studien zur Geschichte und Kultur des modernen Vorderen Orients: Heidelberger studien* 37, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Živković, P. 2002, Počteni vitez Restoje Milohna, komornik, knez i protovestijar na dvoru bosanskih kraljeva XV. stoljeća, *Iz srednjovjekovne prošlosti Bosne i Huma, Osijek*, 301-321.

Godišnjak izlazi od 1957. godine. Prva (I) i druga sveska (II-1961) štampane su u izdanju Balkanološkog instituta Naučnog društva BiH, a od 1965. (III/1) izdavač časopisa je Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH. Počev od sveske XXXIX/37 numeracija je svedena na prvu cifru koja se izražava arapskim brojem. Objavljeni radovi su vrednovani od strane međunarodne redakcije i recenzenata.

Das Jahrbuch erscheint seit dem Jahr 1957. Der erste (I) und zweite Band (II-1961) wurden im Balkanologischen Institut der wissenschaftlichen Gesellschaft B-H herausgegeben. Seit dem Band III/1, 1965 erscheint die Zeitschrift im Zentrum für Balkanforschungen der AWK B-H. Ab Band XXXIX/37 wird die Nummerierung auf die erste, folglich arabisch ausgedrückter Zahl, zurückgezogen. Die veröffentlichten Artikel wurden von der internationalen Redaktion und Rezensenten begutachtet.

* * *

Naslovna strana / Titelblatt
Dževad Hozo

Ilustracija na naslovnoj strani / Illustration am Titelblatt
Svečani amblem 50. broja Godišnjaka/Jahrbucha / Festliches Emblem der 50. Ausgabe des Godišnjak/Jahrbuchs

Adresa Redakcije / Redaktionsadresse
cbi-anubih@anubih.ba

Web izdanje / Web-Ausgabe
<https://publications.anubih.ba>

Sekretarka Redakcije / Sekretärin der Redaktion
Sabina Vejzagić

Lektura / Lektorin
Irma Grebović-Muratović

Tehnički urednik / Technische Redakteur
Narcis Pozderac

DTP
Narcis Pozderac

Tiraž / Auflage
300

Štampa / Druck
Dobra knjiga, Sarajevo

Časopis je indeksiran u / Zeitschrift verzeichnet in
C.E.E.O.L. (Central Eastern European Online Library)
Ebsco Publishing
Ulrich Periodicals
ZENON DAI (Journals Database of German Archaeological Institute)
Cross Ref